

Жұлдыз

Ғалым ҚАЛИБЕКҰЛЫ
ҚАРА ЕРТІС

Жанат ЕЛШІБЕК
НАЙЗАҒАЙ ЖАРАЛАҒАН ЕГІЗ ҚАЙЫН

Ұлықбек ЕСДӘУЛЕТ
ШЕКСПИРДІҢ ҚАЛАМДАСЫ

11

2016

НАЙЗАҒАЙ ЖАРАЛАҒАН ЕГІЗ ҚАЙЫҢ

1.

Әдеттегі ертеңгілік абыр-сабыр. Газет кемірген журналистердің тіршілігі қызық. Оразаларын газет оқымай ашпайды-ау. Баспахана бояуы аңқыған газеттің әр санын асығыс-үсігіс, аударып-төңкеріп, желе жортып шықпаса ас батпайтындай. Бәлкі қанға сіңген қасиет. Көз майыңды тауысып, талай мәрте сүзіле шұқшиған газетінді жаңа көргендей тағы бір қайталай шолып барып, келесі күннің шаруасына құлшына кірісесің. Осындай қарбалас сәтте телефон безілдеп қоя берді. Жалма-жан созған оң қолымды кілт кідірте бөгеліңкіреп, бүгіліңкіреген бойымды тіктей, шалқая түстім. «Трубканы көтерсем бе, көтермесем бе?..». Екіұштылау ойымның құлпаршасын шығарған жалпақ бет қара телефон қайта шырылдады.

– Тағы да сол шығар. Еріккен «патриотпен» егесіп, салғыласып отыруға уақытым жоқ. Қойшы-ей соны. Өзінше шіреніп, кербезденерін қайтерсің. Атын айтудан да жалтарады, әлде сақтанған түрі ме? Даусын қанша құбылтса да соның өзі. Құдды бір қазақтың жоғын жоқтап, мұнын мұндап, бәйек боп жүрген жалғыз заржақ тек өзі ғана сықылды. Мейлі...

Шар-шар еткен телефонның жағымсыз үні құлақ түбінде ұзақ жанғырған. Алдымда қобырап жатқан келесі күннің макеттері. Әлем-жәлем, айқұш-ұйқыш бояу-сызықтар. Бәрі-бәрі сөйлеп тұрғандай. Үңілген сайын, тесілген сайын ертеңгі газеттің әр бетінде жарық көрер мақалалар мен суреттердің сұлбасынан бар жұмбақты оқығандаймын. Ширек ғасырдан бері макеттің жілігін шағып, майын ішкен біз тәрізді бейбағың болмаса, қырық жыл газетте істеп макет-сәкеттің иісі мұрындарына бармай, петит пен боргесті айыра алмай, кегель мен сызықтың түрін жыға ажырата алмай жүрген салбөкселердің ісінгенін көргенде еріксіз мырсылдайсың. Тіпті, сол мүсәпірлерің өз аты-жөндерін тасымалдамай қанша квадратқа сыйғызуға болатынын білмейді-ау. Обалы не, менің ескі танысым газетті шекілдеуікше шағады...

– Сөз жоқ, әлгі бейтаныс оқырманым ертелетіп қуана телефон шалары анық. Өйткені, қалың көпшілікті елең еткізер екі материал шығып барады. Бірінші бетке «Иттің қуырдағын жеген қазақтар» деген ащы шындықты шығарып жазған шағын суреттеме берілсе, ішкі айқармада «Алтын мен мұнайдың үстінде отырған қауқарсыз ел» атты проблемалық сын мақала орналасқан. Егер макетіміз осы күйінде бекітін болса, газетті жата-жастана оқитын талай жанашырларымыз серпіліп қалмақ. Мүмкін, зығырданы қайнаған олардың талаптары да дұрыс шығар. Құлақ түріп көріңізші.

– Еліміздің бас басылымы өстіп «соқыртеке» ойнап, жақ ашпай отырса, кім болғанымыз сонда? Жетпіс жыл бойы бас шұлғығанымыз да жетеді. Егемендігімізді алдық, тәуелсіздігімізді жарияладық. Енді кімнен қорқасындар? Кремльге қарап түшкіретін кеңестік жүйенің құлағаны қаш-а-н! Орыстардың қас-қабағына қарап, қашанғы ауыз бағып отырасындар?! Жалтақсындар, азуларың жоқ. Оқта-

текте масаның шаққанындай шымшығанға мәзсіңдер. Жазбайсындар ма қанын сорғалатып тұрып. «Ұялмай-қызармай нені дейсіңдер?..». Жоғарыдағылардың көңіліне қарап, қол қусырып отырсындар, әрине, ештеңе көрмейсіңдер. Әйтпесе, өзге басылымдар секілді аға газет екендерінді танытар шақ туды емес пе?! Қазақ тілінің мүшкіл тағдыры, ашқұрсақ халқымыздың қауқарсыз күнкөрісі, өз жерімізге өзіміз ие бола алмай отырған дәрменсіздігіміз, өзіміз туып-өскен ауылдарымыз бен елді мекендердің шұбарланып, орыстанып кеткенін, отбасы-ошағымыздан бастап, бүкіл байлығымызға жатжұрттық келімсектердің билік жүргізуі, ең ақыры аула сыпырушы мен күзетшіні мұхиттың арғы жағынан ұшақпен вахталық әдіспен тасып жатқанын қанжоса етіп жазуға болады ғой. Өтірікті емес, осынау ақиқат көріністерге биліктің назарын аудармайсындар ма? Қаламды не үшін ұстап жүрсіңдер, ә? Кімнен қорқасындар? Неден үркесіндер? Әлде... Үндемейсіңдер... Кәнеки, қарсы бірдене деңізші. Менікі дұрыс болмаса, жалған айтып, текке зарласам екіншілай звондамай-ақ қояйын. Өз қолыңнан келмесе, ана-у-у дөкей бастықтарыңа, бас редакторыңа жеткізерсің. Бұл — жалғыз менің ғана емес, жүрегі қазағым деп соққан баршаның тілегі.

Жөні бар лепес. Сабыр сақтап, байыбына тереңірек үңілейікші, осы. Шынымен-ақ, кімді кінәлаймыз? Шындықты әлі де жеріне жеткізіп жаза алмай жүрген басылымның ағаттығы ма? Жоқ! Жекелеген журналистердің дәрменсіздігі деуге ауыз бармайды. Қаламдарын қайрап, азуларын айға білеп отырған ақмылтық жазармандардың жігерін жасытып, алау екпіндерін су сепкендей тұншықтырған ескі жүйенің тоғышар көзқарасы болса керек. Көлеңкесінен қорыққан бастықтардың батылсыздығы мен жалпақшешейлігін ішің құрғыр сезеді. Оқырман ойлары, жұрттың талап-тілектері лездеме сайын айтылып жүр. Бірақ, бұған құлақ асып жатқандары шамалы. Әйтпесе, күн сайын ертелетіп дабылдатпас еді ғой...

Өз ойыммен өзім шырматылып отырғанда, ілкі мезеттік тыныштықты бұзып, кара телефон қайта безілдеді.

— Алло! — дедім мүдірмей телефон құлақшасын көтеріп.

Аһілеп-уһілеген мұңайысты әйел үні үзіліп-үзіліп естілген.

— Жанатжан, халің қалай? Көп болды ғой хабарласпағалы...

Бөгде ойдан миым әлі тазара қоймапты. Әдина апайды ә дегенде танымай қалғаным рас. Әншейіндегі адуынды даусы жоқ. Кібіртіктеп, дірілдеп естілген сөздеріне құлақ түре, тіпті, о кісі көріп тұрғандай басымды шұлғимын.

— Әдина апай, өзіңіздің денсаулығыңыз жақсы ма? Көңілсіздеусіз бе, ауырып қалған жоқсыз ба? Кешелі-бері өзім де звондасам ба деп едім. Шаруа килігіп кетіп...

— Түсінем-түсінем. Қырық жыл істеген жұмысым емес пе? Күнұзақ редакция мен баспахананың арасында дедектеп жүгіріп жүргенің. Қайта, қазір сендерге жақсы. Бүкіл газет-журнал баспахананың түбіне барды ғой.

— Иә.

— Жарайды. Сенің басынды қатырмайын текке мыжып. Танауыңнан шаншылып макет сызып жатқан шығарсың. Мені қойшы, бір күн ауру, бір күн сау... Сейдахмет ағаң төсек тартып қалғанға ұқсайды. Әлгінде үйіне телефондап едім, трубканы Күләтай жеңгең көтеріп, былдыр-былдыр етіп, әрең сөйлестім. Тілі жоқ байғұс, әйтеуір, бұрындары телефонға Сейдахметтің өзі келетін. «Әдинаш апайыңмын ғой, Сейдештің жағдайы қалай?..» дегенімді ұққандай, жыламсырап, ұзақ күрсінді. — Сөзінің сонын жұтып жіберген Әдина апайдың көмейіне өксік тығылып, күмілжі даусы мүлдем құмығып жеткен. — Бір шаһарда тұрып, бір-бірімізді іздемейміз. Жетіп баруға менің де сикым белгілі. Жүре алмаймын, екі аяғымның бастырмай сал боп қалғанын өзің білесің. Оның үстіне сахарный диабетпін. Қантым көбейіп, оншақты

күн ауруханаға жатып шықтым. Біздікі ескілікті сырқат. Мына Сейдахметті айтам да, күні кеше ғана мерейтойын бүкіл ел дүрілдетіп өткізіп еді. Енді, міне, азулы арыстаным-ай! Орнынан тұра алмай қалыпты. Жалған өмір-ай десеңші. Аландамай жұмысыңды жасай бер. Қатты күйзелген соң, шыдамай телефондағаным да. Мазаламайын, өзін анда-санда звондап тұрсаңшы.

– Түсіндім.

– Бүгін кештеу секілді. Ертең түске шейін ебін тауып Сейдаға барып шығамын. Осыдан түп-тура екі айдай бұрын жаңадан жасатқан жұмыстағы кабинетіне Жақау екеумізді шақырып алып, өткен-кеткенді әңгімелеп, біраз шер тартқанбыз. Өңі де, көңіл күйі де жаман емес-ті. Сөз арасында «жеңіл-желпі бір аурудың мазалап жүргені» дегені бар. Оған мән бермеппіз...

– Төтеннен келген пәле кімді аяушы еді. Оның үстіне ағаң өте намысқой, қайсар жан. Сездірмеген секілді...

Еңсемді езген қалың ойдан арыла алсамшы. Көңілім алабұрта құлазып, екі қолым ештеңеге бармайды. Құлақ түбінде жанғырған Әдина апайдың үрейлі үні, сұсты сөзі:

– Сейдахмет ағаң жатып қалыпты...

2.

Сейдахмет Бердіқұлов!.. Ақиқатын айту керек, ұлан-ғайыр елімізде бұл есімді білмейтіндер некен-саяқ. Мұның да өзіндік сыры бар. Ширек ғасырдан астам мерзім республикадағы таралымы да, беделі де ең жоғары рейтингке ие болған жастар газеті – “Лениншіл жастың” («Жас Алаш») әр нөмірінен түспеген оның аты-жөнін толқын-толқын буынның өкілдері жаттап өсті десек артық марапаттау емес. Жүректен шықпаған сөздің жүректерге қонақтамайтыны да аян. Әйтпесе, қасиетті де қастерлі қазақ әдебиетінің төріне өзіндік қолтанбасымен жалтақтамай көтерілген қаламгер ағамыздың шығармашылық әлемі хақында дуалы ауыз ардақтыларымыз әрдайым құшырлана сыр өрбітпес еді. Бұл – талантты мойындау, бұл – қаламды құрметтеу!

Осы жерде назар аударарлығы Сейдахмет аға жайында ақжарма лебіздердің тек туған күн сәттерінде ғана айтылмайтындығы. Өйткені, Сәкеннің қаламынан туған әр туындысы ешкімді бейжай қалдырмайды. Сондықтан үлкен-кіші сүйікті жазушысының жаңа шығармасы төңірегінде өз пікірлерін дер кезінде жеткізгенше асығады. Кітап мұхитының ең сезімтал, ең әділ құбыланамасы да – оқырманның ордалы ойы. Көңіл сүзгісінен өткен шынайы пікірлерге не жетсін, шіркін!

Ал шәкірт ретінде Сәкен туралы қалам тербеудің жөні мен үшін алабөтен қуаныш. Мектеп қабырғасында жүрген қаршадай кезімнен-ақ жүзін көріп, бетпепет кездеспесем де Сейдахмет ағаның өнегесімен, тәлім-тәрбиесімен өскенімді әркез мақтаныш санаймын. Сол уақытта “Қазақстан пионері” (қазіргі “Ұлан”) газетінің бас редакторы, балауса өрімталдардың Ағасы жас тілшілердің тәй-тәй қадамынан көз жазып қалмауды темірқазық мақсат еткені анық. Бұл ықыласымды тұмардай сақтаған Сәкеннің алпысыншы жылдары өз қолымен жазған хаттары айғақтайды... Албыртабитуриентшақта Алматыдағы Абылай хан даңғылы бойындағы редакцияның бес-алты адам сығылысқан аядай бөлмесіне отырғызып қойып, пионер жазының әсерлері жөнінде мақала жаздырған күндері санамда кешегідей жанғырады. Әсершіл әрі пәк балажүрек сыр сандығына бәрін де қаз-қалпында құндақтап қойған-ау...

Асып-тасып төгілген пейіл осындайда тізгін ұстатпай, көңілдегі көрікті ойлардың тарыдай шашырай беретіні бар емес пе?! Қабілетті де дарынды журналистердің қауырсын қаламын ұштап, шеберлігін шындаудың үлкен ұстаханасы саналатын жастар газетінде қызмет атқарған он жылымды, “Бердіқұлов мектебінен” дәріс

алған өмірімнің қимас, ұмытылмас кезені есептеймін. Өйткені, әр жылы ғасырларға бергісіз алаңсыз көктемім – жалын шағымда Сәкен-ұстаздан үйренгенім өте көп.

Бұл күнде қаламгерлер қауымы арасында ұдайы ілтипатпен үкілеп айтылатын “Шер-ағаң – Шерхан Мұртазаев пен Сері-ағаң – Сейдахмет Бердіқұлов әу бастан-ақ редактор болып туғандар ғой” деген пікірдің қазақ журналистикасынан өз орнын ойып алғаны баршаға мәшһүр. Сол киелі шаңырақ астында оқырманы мен халқы қастерлеп пір тұтқан ағалармен бірге еңбек еткен күндерімді жадыма түсірген сайын көңіл күмбезі дабылдап, күмбір қаға берері сөзсіз. Өміріміздің өзекті де, түйінді мәселелерін, шетін тақырыптарды, өткір проблемаларды бейне тамыршыдай күнілгеріден дөп басып, батыл жазуға бағыт-бағдар сілтеу – ойы ұшқыр Сейдағана ғана тән. Бұл тұста аталған толғақты дүниелерді газет бетіне жарқырап көрінуі, ішкі терең мазмұнына сай сыртқы көркемделуі жағынан мейлінше жұтынып шығуы және бар. Ол үшін ә дегеннен-ақ мақала тақырыбының өзі магниттей тартып, бүкіл назарды аударып, еріксіз оқыттыруға мәжбүр етуі тиіс. Осынау қағиданы берік ұстанған Сейдахмет ағаның құлаққа құйғаны: “Макет – газеттің киімі, ал қолына іліккен кез келген киімді талғамсыз үстіне жапсыра салмайсың. Демек – газет безендіру де үлкен өнер. Орнымен қолданылған түймедей штрих, оймақтай детальдың ойнап кететінін ескерген жөн...” Сондықтан да болса керек, ол қызметке алған жігіттерді ең алдымен, секретариаттың тезіне салып, көрігінде шындап алады. Бұл да тек редактор Бердіқұлов бойындағы назар бөлерлік көп қырының бірі. Әйтпесе бүкіл ғұмырын газетке бағыштаған кейбір журналист ағайындардың макетке мүлдем мән бермейтіні жасырын емес.

Бітімі бөлек сергек суреткердің журналистік, жазушылық әлемі турасында өрілер, тілге тиек етілер қызыл өзегі – кемпіркосақ бояуындай алуан түрлі тақырып. Идеяға, ойға бай қағілез қаламгердің ешкімге ұқсамайтын дара қолтанбасы терең үңілуді, жан-жақты зерделеуді қажет етеді. Меніңше, Сәкен туындыларының құнарлы да бейнелі тілі ғылыми бөлек еңбекке арқау болса керек. Сұлу сөзден сарай соққан Сәкеннің сикырлы сандығы сүйсінерлік-ақ. Оған айғақ – Бердіқұлов қаламынан дүниеге келген романтикаға толы повесть-хикаяттар, құпиясы қатқабат спорт тақырыбындағы эсселер, әлем ареналарын дүр сілкіндіріп шайқалтқан спорт жұлдыздары хақындағы мөлтек портреттер, публицистикалық ой-толғамдар. Кітаптары мен кемел туындыларының тақырыптарының өзі жүрек пернесін қозғайтыны мәлім. Шебер қаламнан шыққан ғажайып шығармалардың аттарын орайлы тұста есіңізге түсіре кетейін: «Сол орамал жоғалмайды», «Егеулі найза», «Жұмыр жерде теңбіл доп», «Аспаннан шұға жауған күн», «Мұнайып оянған қала», «Үшінші подъезд», «Жұлдыздар өмірінен бір жолақ», «Телегей-теңіз сулардан, сенгір-сенгір таулардан», «Пердесіз көңіл», «Жүйке жонған түн», «Арбаған мені бір сикыр» т.т.т.

Иә, есімі телегей-теңіздерден өтіп, сенгір-сенгір таулардан асып, жұмыр жерді шарлап кеткен жазушы жүрегі әсте ұйықтауды білмейді. Әдебиеттегі тұңғыш бойтұмарына балаған “сол орамалын жоғалтпай” егеулі найзасы – қаламын қолынан түсірмеген сезімтал суреткердің жүйкесін жонған мұнайып оянған қаланың тіршілік-тынысы... Азаматтығын асқақтатар пердесіз көңіл аспаннан шұға жауған күні – бүгінгі шығармашылық бағының мәуелі саясында желпініп отырған Сейдахмет ағаға әр күніңіз мерейіңізді өсіре берсін деген шәкірттік тілегімді білдіремін. Үлкен жүректі ұстаздың алтыншы асқарына көтерілген кезінде ақжарма пейілімді осылайша, кітаптарының аттарымен жеткізгенмін-ді.

Енді, міне, араға бір жыл түскеннен соң...

«— Кім болды екен, ә?...».

Басын көтергісі келіп, ыңғайланып байқастап еді, қорғасындай зілмауыр әлдене екі иығынан басып, тыпыр еткізбеген. Үлпілдеген құс жастығының бұрышын ұмарлап-жұмарлап биіктете қос алақанының астына тығындай төсеп, қырындап жатты. Гүп боп қара санына дейін ісініп кеткен екі аяғы өзінікі еместей. Әйтпесе, еркіне бағынып, ілдәлдалап қимылдатпас па? Жок, мүлдем қозғалмайды-ау, қозғалмайды.

Шынымен-ақ сырбаз ақын Сырбайдың айтқаны деп келгені ме, қалай? Еріксіз жымып, күбірлегендей:

*Жанартаудың жалыны едім бұрқаған,
Өзендердің ағыны едім шырқаған.
Мен өзімнен алыс кетіп барамын,
Тұмандарға тұмшаланып қымтаған.*

Ал, сыршыл Сағи ақын өксікті өкінішін былайша төгілтпеп пе еді:

*Көп болды ғой мінбегелі құр атқа,
Шарт түйіліп шықпағалы қыратқа.
Асауларды ақ сорпа ғып келетін,
Қайран кездер қалып қойды-ау жырақта.*

Ой арманын алаңсыз шарлаған атақты ойшыл ақын Қадыр ұзақ өмір мәнін қысқа шумакқа астарлап түйгені де есте:

*Табиғаттан қол ұзу де — бір қайғы,
Күйбең тірлік қызығыңды ұрлайды.
Банкеттегі хрустальдің сыңғыры
Жапырақтың сыбдырына тұрмайды.*

«Тауып айтады бәрі де...» Күбір соны ауыр күрсініске ұласқан...

Демеу етерлігі, еті қашып, бұрынғыдан бетер түксіе түскен қаршыға қабағының астындағы шүңірейген жанарларының оты қайтпаған. Қырық құлаш шыңыраудың түбіндегі тұңғық мөлдірдей жылтырайды. Үн-түңсіз қалпы қыран қиығын әйдік терезеге тесілте қадаған. Екі-үш күн бұрын ғана аядай бөлмені тұмшалап тұрар қос қатар пердені шешкізіп, алып тастатқызған-ды. Ақшанқан жұқа шілтерді тұра берсін дегеніне де көнбеді. «Немене, ұлан жазға түнде Суықтөбенің жұлдыздары жамыраған ашық аспаны астында ұйықтайтынбыз. Күндіз — даланы, түнде — жұлдыздарды көріп жатайын...». «Қандай ақылдылық жасағам...» Ол ұшар басын мамыражай мамырдың майда самалы баяу тербеген қос қайыңға ынтыға көз салды. Бұрала майысқан ғашық-қайындар шаттана ырғалады. Мың-сан жыпырлаған жапырақтар Алатаудың ақбас шыңдарына өрмелей көтерілген күннің шұғыласына шағылысып, тенгедей жалт-жұлт етеді. Ызғарлы көктемнің жылы демі ап-анық сезіледі-ай. Дүндүние марғау ұйқысынан әлдеқашан ояныпты...

Ақын-жүрек тағы да толқығандай. Рас. Тіпті, ауыздығын қаршылдатқан бұла асаудай тулағанын қайтерсін. Өйтпегенде ше! Сұлу сөзден сарай салатын Сейдаған спорт сикырының ұңғыл-шұңғылын шертер туындыларын кіл поэзия тілімен жеткізуге құштар. Ұшқын шашқан көздері бөлекше күлімдеген. Ойы сөнбепті. Сергек те, серпінді. «Қайың хақында, жапырақ жайында жырламаған шайыр жок шығар-ау, осы. Ұлы Абай «Сілкіне алмас жапырақ» деп тұп-тура менің қазіргі мүшкіл, мүсәпір хәлімді суреттеген сықылды. Тұмашым өмір-бақи қайыңды жырлаудан әсте жалықсайшы. «Қолдарындай кәрінің қалтырайды жапырақ» дегенді сол өзіміздің Қадыр ақын айтқан еді ғой. Ал шүү дегеннен-ақ өлеңдерінің тереңдігімен шашасына шаң жұқтырмаған, көкөрім он алты жасында тұсауын «Ленжасым» кескен бала-

ақын, дана-ақын Мұхтар Шахановтың нәзік те, нәрлі лирикасы жас таңдамайтыны қандай ғанибет. Айтпақшы, оның «Танакөз» поэмасын тұңғыш рет өзіміздің «Ленжаста» мен жариялаған едім. Жастық гимні ғой! Одан кейін де қайың туралы, жапырақ туралы қаншама ақын ой тербеді десейші. Осынау жарық дүние аман тұрса әлі де талай мәрте жазылар. «Сыбырлашы, жапырақ, сырынды...», «Дірілдейді жапырақ өлгісі келмей...», «Жылайды жапырақ, жылайды жапырақ...», «Тереземді ұрмандаршы тамшылар», «Жанымның жапырақтарын біреулер үзіп жүр...», Шіркін, орындай алмаған бір арманым өзіммен бірге ішімде кетіп барады. Өкінбеуіме де болар. Кейінгі ұрпақтың өршіл, өрелі, өжет өкілі жүзеге асырар. «Ленжастың» («Жас Алаш») тұтас бір нөмірін қазақ ақындарының өлеңдеріне арнаса. Жалғыз ортақ тақырыбы – «Жапырақтар».

Тұңғыық ой да діңкелетеді екен. Ол көзін сығырайтып ашқан кезде барып анық байқады. Қалжырап шаршағаннан мызғып-ақ кетіпті. Қол созым тұста, әйнектін ар жағында сүйіскен сүйкімді ақ қайыңы көңілдене билеп тұр. «Сонда қанша уақыт ұйықтағам. Ұят-ты...». Алай-дүлей жел соғып, Алматының селді нөсері жержаһанның берекесін қашырғандай. Әлгіндегі мың-миллион жапырақтар қолды-аяққа тұрмай, жанұшыра жалпылдайды. Сағатынан үзілген әлжуаз, мезгілсіз сарғайған сыңар жапырақтар ауада бүрісіп, қалқып жүр. Кардиограммадай сезімтал жүрек секем алғандай, бойы шымырлап қоя берді. «Қандай қорқынышты!...». Күнүзак іздеген жоғын тапқандай лезде бөлекше әсерге бөленген. «Мұқағалиды ұмытып кете жаздаппын...». Басын шалт көтеріп, ағыл-тегіл жылап тұрған терезеге шаншыла түсті. Қатқыл даусының қалай шығып кеткенін өзі де сезбей қалған-ды:

Жапырақ жүрек, жас қайың!

Жанымды айырбастайын.

Сен адам бола бастасаң,

Мен қайың бола бастайын.

Келісесің бе, жас қайың?

Бар-жоғы менде бір жүрек,

Ол өлсе мәңгі кеткенім.

Сендегі семсе мың жүрек,

Келгендей жасыл көктемім.

– Иә, кім біліпті? Бұл, әлде тереземді шертіп тұрған менің соңғы көктемім бе, екен!.. Мүмкін-ау?.. Жо-о-қ... Осы, Мұқағали да бауыр берішіне шалдықты емес пе? Печень цирроз болатын...

Бірте-бірте құмығып, сыбырлай естілген үнін төтеннен қылқындыра жабысқан ащы көкжөтел тұншықтырып жіберді. Екі қолын ербендетіп, қиқылдап-шиқылдап, ебедейсіз қорбандап түкіргішін іздеген. Жым-жылас. Көңілін сұрап келген біреу-міреу көріп қала ма? Қайда жасырғанын білмей, аңырған күйі ағаш төсегінің басындағы көлдей мамық орамалмен аузы-басын қымтай ұзақ жөтелді. Қолқасын жыбырлатқан құрғақ қақырық не әрі кетпей, не бері шықпай қатты есенгіреткен. Болар-болмас тық-тықтың өзі қансорпасын шығарғандай. Суық терге малшынған. Сәл саябыр мезетте айғайлай дабыстаған:

– Әй, Заңғар!.. Шынарка! Шынар... Гауһар... Келсенші біреуің мұнда... – Әдетінше ұл-қыздарының аттарын тізбелеп шақырған.

Тыпыр-тыпыр, аяғын сүйрете басып есіктен Күләтай жеңгей жәудірей сығалаған.

– Ы-ы-м... Се-д-еш!.. Нн-е-е?..

– Келші, жаныма отыршы, – деді ол мейірлене, ынтыға сүзіліп. – Балалар үйде жоқ па? Ешқайсысы үндемейді. Е-е... Менің есімнен тарс шығып кетіпті. Заңғарға

командировканнан қалма дегем кеше. Шынарым түстен кейін келем деген. Қазір жетеді күнім...

– Ии-ә!.. – Бәрін жан дүниесімен түсінген Күләтай жалғыз ауыз сөзді үзіп-үзіп ерең айтқан беті төсектің жиегіне жұмсақ тізе бүкті.

Екеуі бірін-бірі жаңа көргендей. Күлімдеген көздері де бірін-бірі жоғалтып ала жаздап барып, сағына тоғысқандай. Жылыұшыраған жанарлар ештеңе айтқызбай ұғысқан. Қырық жыл жұптары жарасқан олардың қатар тұрып айнаға қарамағанына да біраз боп қалған. Екеуі де сырқат. Екеуі екі бөлмеде жатыр. Бірінде тіл жоқ, екіншісінің аяғы тұрғызбайды мешел кісідей. Қайран өмір-ай, ұстараның жүзіндей аударылған! Күйеуінің жүзіне түйіле үнілген Күләтай жанарындағы мөлтілдеген жас тамшыларын тыя алмады. Шойындай арысының қушыып қу сүйекке айналғанын, әбден арып-азып құр сұлдері қалғанын енді ғана аңғарған. Бет-аузы бір-ақ уыс. Адам танығысыз. Сүйегіне жабысқан терілері қатпарланып, құлақ шекесі мен мойын тамырлары көкбілеуленіп шалынады. Өз көзіне өзі сенбейді-ау. Көмейіне тығылған лоқсықты тежей алмай еңірегенде барып, Сейдахмет тұңғық жанарынан ыршып түскен жалғыз тамшыны сұқ саусағының ұшымен елеусіз сұрткен болды. Іле ежелгі қайратына басып, жігерлі тіл қатты.

– Жаным Күләтай! Сен, немене, жылап отырсың ба? Қой, өйтпегін! – Оң қолымен аяулы жарының басын аймалай сипалады. – Күләтайым, менің! Құр бекер егіліп, сөгілме. Текке қалжырап қаласың. Өзіңе-өзін бекем бол. Мені аяп, мүсіркеме. Сейдешінді өзің жақсы білесің. Азып кеткен түрімді көріп қатты шошығаныңа қайранмын. Қара да тұр, әлі-ақ екі аяғымнан тік басып кетемін. Қарғыс атқыр отыз жетінші жылы әкем Бердіқұлды «халық жауы» деп итжеккенге айдап кеткенде де «қыңқ» етпегенмін. Үпір-шүпір үш баламен зарлап қалған сорлы анам Бәтимаға көз жасымды көрсетуге ұялған едім. Намысқа тырысып жыламадым. Безбүйректіктен емес, «жігіттіктен». Онда мен бар-жоғы төрттемін. Иә, небәрі төрт жаста болатынмын. Ұлы нәубеттің улы тырнағынан аман қалған бұл Сейдахметің ажалдың қаншенгеліне оңайшылықпен мойнын тоспас. Шүкір, Алланың пешенемізге жазғанын бірге көрерміз. Қалқыып өстіп отырғанымда ешқашан мүжілме. Онсыз да сен бір өліп, бір тірілгенсің. Ендігі жерде анау балаларың мен немерелерің жүнжіп кетпегей. Алтын босағамның алтын қазығы өзіңсің, Күләтайым! Өкініштісі, өзінді өмірімнің ақырына дейін аялай алмадым. Талайлы тағдыр, жалған дүние. Маған аяны, бұл желдей ескен, селдей көшкен өмір махаббатпен басталып, махаббатпен аяқталса керек. Кешегі бақытты шағымыз әлі-ақ қайтып оралады. Солай емес пе, Күләтай...

– Ии-ә!.. Сей-де-шім ме-н-ің!..

Басын қайта-қайта шұлығын Күләтай жып-жылы, жұп-жұмсақ алақандарымен жарының селдір шашынан, еті қашқан маңдайынан, пышақтың қырындай суалған жағынан еркелете, еркелей сипаған. Аялы алақандары сүп-суық денесін балбыратып жібергендей. Көз жасын көлдеткен ол ымдап терезені көрсетті.

– Сен сияқты жаңбыр да жылап тұр ғой бүгін.

– ?..

– Айтпақшы, Күләтайжан, әлгінде звондаған кім? Бағдат шал ма?

– Ио-о-һ... – Ол басын шайқады.

– Бәсе, о пірөдар алдыңғы күні ғана хабарласқан тәрізді еді. Сүлеймен емес пе?..

Әлде...

– Ап-ап-а...

– Е-е, телефондаған Бүбіхан апаң ба? Не дейді? Бибіханды айтам...

Былдырлап жұтынып, әлсін-әлсін қолы мен басын қатар шайқап қиналған ол кішкентайларша күйеуінің көрпеден ашық жатқан жалаңаш білегіне саусағымен

әріп таңбасын сызып көрсетті. Әлгіндегі жайдары жүзін мұнайыс табы торлағандай. Түсіндіре алмағанына әбіржүлі. Мұны бірден сезе қойған ол:

– «Ө» ме, әлде «Ә» ме? Қайтадан жазып көрсетші, – деді күлімсіреп.

Ол «таптың» дегендей балаша қолдарын шапалақтап жіберді. Іле-шала баттитып әлденендей әріптің сұлбасын жазуы мұң екен.

– Бұл жолы дәл тапқан секілдімін. Меніңше – «Ә!».

Алабұртқан бетінде қуаныш сезімі ойнаған ол басын изеді.

– Ендеше айтайын, бағана бізге звондаған қалалық әкімшіліктегі Әсем қарындасым шығар.

– Йо-о-һ! Ап-ап-а...

– Сәл сабыр ет. Қазір, қазір... Ә-ә... Кім бар еді? Табамын. Ә-ә... Әдинаш апаң.

– О-о-х! – Жерден жеті коян тауып алғандай орнынан ұшып түрегелген Күләтай Сейдағанның басынан, бетінен аймалай сүйді. Кіреуке қабағы жазылып, мұнды дидары ажарланып күлімдегенін көріп ерекше сергіп, айрықша серпілген. Әйнек біткенді шытынатып жіберердей төпелеген суық жаңбыр да әлдеқашан басылған. Жауынға бегін жуған әсем Алматының көгілдір аспаны да шайдай ашылған. Іліп алар шөкімдей бұлт жоқ. Тап-таза, мөп-мөлдір. Көк күмбезіне тесілген қалпы ол:

– Күлкісі де, көңілі де лағылдай пәк, қайран менің, Күләтайым! Ертең сені не күтіп тұр? – деді ішінен құлази күбірлеп. – Менің өстіп қарайып отырғаным да біршама қуат, ғажап сес екен-ау?! Не істей алмақпын. Қанаты сынған аққуым!.. Бір құдайға тапсырдым өзінді. Ұл-қыздарың бар. Жалғызсыратпас...

4.

– Жанатай жүр, баспаханаға барып келейік. Келесі күннің макеттерін Эрнест пен Әскердің өздері сыза берер. Мен саған «Ленжастың» қай жерде беттелетінін көрсетіп, верстка цехымен таныстырайын. Бүгін Әдина апайдың кезегі. Екі-үш сағат жанында отырып, техредактордың жұмыстарын өз көзіңмен көргенің жөн.

Тікелей бастығым, жауапты хатшының орынбасары Серік Әбдірайымов редакцияға бас сұққан мені құйрық бастырмастан дедектетіп ала жөнелді. Шынын айту керек, әуелде мен Секеңнің айтқандарын толық түсінгем жоқ. Әйтеуір типографияға баратынымды ұққандаймын. Көкбазардың түбіндегі атшаптырым аумақты алып жатқан ЦК-ның төрт қабатты алып баспаханасын жақсы білемін. Студенттік төрт жылда стипендияға қосымшата алғажуболған азын-аулақ қаламақыны осы ғимараттың екінші қабатындағы бухгалтериядан алатынбыз. О кезде қаламақы айына екі рет берілетін. Алматыдағы жиырма-отыз газет-журналдың барлығына да қаламақыны осы жерде үлестіреді. Өйткені, үлкенді-кішілі басылымдардың қаржылай қожайыны – партияның Орталық Комитетінің баспаханасы. Бухгалтерия ортақ, касса ортақ. Ал гонорардың денін алатындар ақын-жазушылар мен журналист ағайындар. Бүкпесіз шындық, бұл жерге өз басым болар-болмас тиын-тебен үшін емес, мүйізі қарағайдай-қарағайдай, күні кеше ғана мектеп оқулықтарынан суреттерін тамашалайтын ақын-жазушыларды көру үшін асығатын едім. Әрине, бәрін бірдей топырлатып ұшырата бермейсің-ау. Ыңғайы солай. Қайсыбір үлкен-кіші қаламгерлердің жүздерін шырамытқанмен, аты-жөндерін жыға білмейтінім де жасырын емес. Өзім пір тұтатын ұбақ-шұбақ мықтылардың сапында қатар тұрғанымға мәзбін. Ең алғаш Сәбит Мұқанов пен Ғабит Мүсіреповті көріп, сәлем беріп, қол алысқан күнімді мәңгі ұмытпаспын. Аядай қассаның табалдырығын «О-о мына серкелерден бізге ақша қалмас» деп әзілдей аттаған қос алыпты көрген бойда бірін-бірі итере-митере ошарылған жазармандар жапа-тармағай жылыстап, құрметпен төрге оздырды. Жігіжапар жапырылған олармен бірге мен де Сәбен мен Ғабана қолымды ұсынғанмын-ды. Тағы бірде әйгілі әскери жазушы Бауыржан

Момышұлын, бұйра-бұйра ақшулан шашының өзі Каспийдің ақжал толқынындай Әбу Сәрсенбаевты, жастардың ең сүйікті ақындары саналатын Олжас Сүлейменовті, Қадыр Мырзалиевті, Тұманбай Молдағалиевті алғаш көріп, жүздескендегі әсердің толғаныс-тебіренісін сөзбен бейнелеп жеткізу мүмкін емес-ау. Баспаханаға барған сайын есебін тауып, бірінші қабатта толассыз басылып жататын газет-журналдарды сығалап, қызыға тамашалауды да ұмытпайтынбыз. Мұнда студент кезімде институттың «Педагог» газетін шығаратын редактор, әрі ұстазым жазушы Төкен Әбдірахманов екі-үш рет алып келгені бар.

Не бәрі үш-төрт аялдама болатын жерге автобус күтпестен-ақ, жаяулатып жетіп келдік. Төмендегі түрлі-түрлі цехтарды асықпай аралатып, жоғарыдағы этаждағы штрихтар мен фото-суреттерді мырышқа құятын арнаулы цинкография мен қорғасында әріп теретін линотип цехтарын жол-жөнекей таныстырып келе жатқан Серік ымдап дабыр-дұбыр шуынан құлақ тұнатын газет басатын ұлан-ғайыр конвейер цехына да бас сұққызған. Мен үшін бәрі қызық, бәрі таңсық. Ойымда ештеңе жоқ іркес-тіркес, қабат-қабат, түрлі-түсті «Литературная газетаның» жаңа нөмірінің ішектей созылған ұзын лента бойымен жоғары өрмелеп бара жатқанын көріп, аузым ашылып аңырып бөгеліңкіреп қалыппын.

— Жүр тез. Әлі талай мәрте келесің бұл жерге, — деді ол жеңімнен тартып.

— Қайда барады? — Таңырқаған күйде көмейіме жетіп келген жұмбақ сауалымды қойдым.

— Жоғарыға, сұрыптау цехына... Сонда буып-түйеді... Одан ары экспедиция бөліміне... Сосын арнайы пошта мәшинелеріне тиеліп, әуежайларға, темір жол вокзалдары мен автостансаларға. Сөйтіп өз оқырмандарына асығыс жол тартады. Түсіндің бе, Жанатай?! Көп жұрт газеттің қалай шығатынынан бейхабар. Мехнаты мен машақаты мол бейнетті кәсіптің өз рахаты, өз қызығы да толып жатыр. Ендігі жерде журналистік жанкешті жұмыстың ыстық-суығын бірге өткізетін боламыз, бауырым. Ал журналистика көрігі де жалыны бет қаратпас мартен пешінен кем болмас. Әп дегенде осыны бар болмысыңмен, түйсік-танымыңмен жете ұққайсың.

— Рахмет, Секе! Қолымнан келгенше тырысып бағамын...

Менің күмілжи шыққан үнімді сартылдатып газет басқан комбайн іспетті арбақ-сарбақ, қоңқиған мәшинелердің шуы естіртпей жіберген. Буылтық-буылтық баспалдақтарды шиырлап биікке өрмелеген ол үн-түнсіз қорғасын иісі бұрқыраған о шеті мен бұ шетіне көзің жетпес даңғарадай кезекті бір цехқа бастай берді.

— Мінеки, бұл — газеттер беттелетін, яғни верстка цехы, — деді жетекшім қаз-қатар тізілген станоктарды иегімен мегзеп. Кілт тұра қалып, құлағыма сыбырлай сөзін жалғастырды. — Айтпақшы, бір жайды ескертуді ұмытып барады екенмін. Әдинаш апайды «Әдина апай» деп атағаның дұрыс. Мінезі шатақ, аса қиын кісі. Орынсыз қырына түсіп қалма. Абайсызда «Әдинаш апай» десең шәт-шәлекейі шығып ашуланады. Әрине, тектен-тек қуырмайды. Тәртіпті жақсы көреді. Жұмыстағы анау-мынауды бүгежектемей, тіке редактордың өзіне звондап жеткізеді. Так, что...

— О-о, міне, апайдың өзі... Сәлеметсіз бе... Сәлеметсіз бе, Әдина апай?

— Аманбысың, Серік?! Неғып ертелетіп жүрсің? Верстканы жаңа бастап жатырмыз. — Қолыңда үйме-жүйме темір-терсегі бар аласа бойлы, жирен шашты, етжеңділеу сары әйел тарсылдап қоя берді. — Екі-үш күннен бері графикке зорға ілігіп жүрміз. Набордың жартысы әлі терілмепті. Мастерлердің шаңын қағып келемін. Бұ неғылған тәртіпсіздік. Біздің редакцияның жігіттері де кінәлі. Терілетін материалдарды баспаханаға тым кеш жөнелтеді. Оның үстіне перепечатканы шала жасайды. Қолмен түзетілген қателерден көз ашпайсың. Әр бетте екі-ақ түзету болуы керек. Ал біздің оригиналдар шимай-шатпақ. Шерханға звондасам, орнында жоқ. Әлі Египеттен келмеді ме? Қалдарбекке кеше де, бүгін де хабарласып, бар жағдайды

түсіндірдім. Ең құрығанда бірер күн макетті терілген дайын материалдардан сызсандаршы. Досылды көбейтіп жібердіңдер.

– Дұрыс. Ескереміз айтқаныңыздың бәрін...

– Өйтпесең болмайды! Жағдайымыз қиындау... Өзге газеттер сияқты біз де уақытында шығайықшы...

Бастығым басын шұлғып, үндемей тындап отыр. Қимыл-қозғалысы да, қарлығыңқы тарғыл даусы да жосықсыз, қораштау көрінген еркек пошымды апайдың бетіне тура қарай алмай, имене қымсынған мені енді ғана көргендей, бүкіл денесімен маған бұрылып:

– Мына жетектеп жүрген көзгелдірігің кім? – деді дүңк еткізіп.

– Әдина апай, бұл жігіт біздің жаңа қызметкеріміз. Аты-жөні – Жанат Елшібеков. Баспахананың жұмысымен, Сізбен таныстырайын дегенім да. Жұмысқа, секретариатқа алып жатырмыз...

– Әлгі кроссворд жасайтынның өзі ме?

Өзімше «қандай қиын, қырсық адам» деп топшылаған бейтаныс апайдың аузынан шыққан жағымды сөз ішімді әжептеуір жылытып жібергендей. Еңсемді көтеріп, бойымды тіктей түстім. Бірауыз сөздің құдіреті. Төбесіне түйіңкіреп жинаған қалың шашының құлақ шеке тұсына бір емес, екі қаламсапты бірдей қыстырып қойған оның бетіне ұрлана қараймын. Қаламның бірі екі басы бірдей ұшталған бояу қарындаш екен. Соны қолына алып үстелді тықылдата бастады...

– Дәл өзі. ҚазПИ-ді бітіріп жатыр. Мұндағы шаруаның жайын өзіңіз түсіндірерсіз.

– Дұрыс екен. Немене, макет сызу кроссворд құрастырудан қиын емес шығар. Үйренеді, үйретеміз... Тек ықыласы болсын...

– Иә. Қолынан жазу да, сызу да келеді. Кішкене көзі қанықсын.

– Әрине, әрине... «Көз – қорқақ, қол – батыр» демей ме...

– Онда мен редакцияға қайта берейін. Рұхсат етсеңіз.

– Жарайды, Серікжан. Бұл жақтағы шаруаны маған тапсыр. Өздерің әлгі айтқан ескертпелерімді тездетіп, дұрыстап бір жолға түсіріндерші. Әйтпесе...

5.

... Жок, мен қатты қателесіппін. Әдина апай еңбек тәртібін алғашқы орынға қоятын өте талапшыл, артық-ауыз сөзді жаны сүймейтін нағыз іскер техред екен. Сырт көзге әу баста адуынды көрінетін шайпау мінезі көптің қамы үшін, қызмет барысындағы шырылдауы екен. Оны мен келе-келе анық аңғардым. Газет жасаудың ұнғыл-шұңғылын бес саусағындай жетік білетін, баспа-полиграфия ісінің, әсіресе, техникалық жұмыстардың қыры мен сырын еркін меңгерген санаулы қазақ қыздарының санатынан есептелетін ол барынша өзгелердің алдында төменшіктемейді. Қайта, керісінше цех мастерлері мен бастықтарымен тең дәрежеде қарым-қатынас жасап, ұлттық газеттерге деген өгей көзқарастарын өзгертулерін емеурінмен-ақ ұқтыратын. Әрине, айғай-шумен емес, құр байбаламмен емес, нақты іс-әрекеттерімен, ақыл-парасатымен, биік мәдениетімен талап ететін. Оған менің көзім біртіндеп жете түскендей. Бірде верстка үстінде әріп терушімен ілінісіп қалған Әдина апай өз-өзіне келіп, сабасына түскен жайма-шуақ мезетінде әңгіме әуенін әріден өрбіткені есте.

«Мен бұлармен бостан-бос айғайласады дейсің бе? Бізге, қазақтарға деген пиғылдары ұнамайды. Көрмейсің бе, кеше ғана табалдырық аттаған шөпжелкенің шіреніп, басыңғысы келеді. Рас. Біздің бозөкпелерге қарағанда өздерінің еттері тірі. Пысық. Бара жатқанның – балтасын, келе жатқанның – кетпенін тартып алады. Бізді қазақ газеті деп менсінбейді. Алалағанда сұмдық. Наборды уақытысында

термейді, кешкісін графиктен сәл кешіксек акт жасап қоқандайды. Ең ақыры цинкографиядағылар клишемізді басқа газет-журналдардан кейін барып жасайды. Мұның бәрі әншейін ұсақ-түйек көрінуі мүмкін. Бірақ, қалыпты жағдай ретінде, атүсті қарамауымыз керек. Өстіп жағаласып жүргенің. Өзің байқаймысың. Бүкіл баспахананы жаулап алды емес пе? Директордан бастап өңкей шовинистер. Шілдің қиындай біздің қыз-жігіттер әр цехта қадау-қадау, шашырап жүр. Қаракөздеріміздің басқа барар жері жоқ. Жалғыз мақта-мата комбинатынан басқа. Бұл – ұлтшылдық емес. Қалайша қаның қайнамас. Сонда немене, біздің қолымыздан газет жасау келмей ме? Намыстан өліп кете жаздайсың. Уақыт өтер, заман өзгерер...».

Обалы не керек, Әдина апайды бүкіл баспахана қызметкерлері айрықша құрметтеп сыйлайды. Үлкен-кішісі, бастығынан бастап, қосшысына дейін алдын кес-кестемей, сонадайдан құрақ ұшып хал сұрасар еді. Оқта-текте типографияға, беттеліп жатқан газет-журналдарын көруге келген Әбу Сәрсенбаев ақсақалдан бастап, Жұбан Молдағалиев, Мұзафар Әлімбаев, Сырбай Мәуленов, Әнуар Әлімжанов, Тельман Жанұзақов, Ғафу Қайырбеков, Шерхан Мұртазаев, Сейдахмет Бердіқұлов, Қалдарбек Найманбаев тәрізді аты-жөндерінен ат үріккен әйгілі тұлғалардың «Әдинаш-Әдинаш» деп еркелете аялағанына талай мәрте куә болғанмын. Әу баста естігенде «жалғыз әріпте тұрған не бар?» деп ұшқары ойлағаным рас. Сөйтсем «Әдинаш» пен «Әдина апайдың» астарлы сыры тым тереңде жатыр екен. Қарапайым техредактор, қастерлі азамат Әдина Нұғыманова беделін айғақтар осынау деректі әдейі айшықтап қыстырдым.

Баспаханаға алғаш барғанда Әдина апай газет беттейтін қыздармен таныстыра жүріп, күрделі бір жайдың ұшығын сездірген. «Бізге ешкім жоламайды. «Ленжастың» версткасы өте қиын, макеті әлем-жәлем» дейді орыс-қазағы. Беттеушілердің көбі «Социалистік Қазақстанға» жүгіреді. Сықиған «СК»-ның материалдары да, макеті де қарадүрсін. Кіл бір форматпен, екі жарым квадратпен терілген мақалаларды ішектей шұбатып, тастай-тастай салады. Суреттері де оймақтай-оймақтай бірдеңе. Не материалдың ажарын, не беттің дидарын ашпайды. Әрине, жаныңды жеп, миыңды шайқап жұмыс істемеген жерде қиял қайдан болсын, фантазия қайдан болсын?! Біздің «Ленжасқа» ондай сүреңсіздік жараспайды. Алау жүректердің істері де өздері секілді жарқырап көрінгені дұрыс. Әйтеуір, қазіргі іріктелген мына беттеуші-қыздардың жұмыстарына көңілім толады. Шетінен қагілез, жаңалыққа құмар... Тек орынды штрих-детальдарды, жақсы сызылған макеттерді әдемілеп жасатуды жігі қадағалау керек... Секретариаттың кезекші жігітінің үлкен міндеті осы, қарағым...».

«Ленжастың» беттеушілері Ася Бережко, Маша Шувалова, Надя Вафина, Тамара Поповалар да Әдина апайдың қас-қабағына қарап қимылдар еді. Бір қызығы бет жасаушылар айқұш-ұйқыш сызылған макеттердің нобайларына қарап-ақ, назар аударар оймақтай әшекей мен тосындау безендіру элементтерін оп-оңай сезетін. Қорғасын линейкаларды қолдан әупірімдеп, үйтіп-бүйтіп иіп, клишелерді жонып-кесіп, үшкір біздерімен саусақтарын сан рет қан жоса жаралап жүріп, макеттің ажарын ашар күрделі жаңалықтарды ойдағыдай орындауға бар күштерін салатын. Ынта болған жерде, құлшыныс болған жерде сәтті ізденістер де үйлесімді жемісін көрсетсе керек. О кездегі газетті полиграфиялық көркемдеуді бүгінгі компьютер кезеңімен еш салыстыра алмайсың. Қиямет-қайым. Бір секөнтта, бір минөтте орындалар операцияларды қарапайым қолыңмен қиюластыруға бірнеше сағатың кетеді. Сондықтан да жоғарыдағы қыз-келіншектерді баспахана ұжымы «Алтын қолды шеберлер» деп ерекше даралап, төбелеріне көтеретін. Бұл да Әдина апайдан тараған өнеге ұшқындары. Және бір көңіл аударарлық жәйт – жоғарыда аталған әр ұлт өкілдері Әдина апайдың қатаң да, әділ талабының арқасында тілдерін сындырып, қазақша сөйлеуге бейім тұратын. Қызыл империяның қылышынан қан

тамып тұрған сұрқия заманның ығынан бұқпаған апайдың өжеттілігін өзгелер де ерекше бағалайтын.

Газеттің техникалық редакторы ретінде секретариаттың «сәулетшілері» сызған макеттерін, ондағы орналастырылған үлкенді-кішілі материалдардың мазмұнына сай, мейлінше көз жауын алардай жұтынып шығуын қатаң бақылайды. Әсіресе, очерктердің, өлеңдер мен әңгімелерді киіндіруге келгенде «мұндай дүниелерді қыздың жинаған жүгіндей құлпыртуымыз керек» дейді.

– Жұрт не десе о десін, Сейдахметтікі дұрыс. «Макет – үлкен өнер». Шерхан Жазушылар одағына «Жалын» журналына Бас редактор боп кетіп, орнына Сейдахмет келгенде қатты қуандым. Нағыз редактор, газет жасаудың хас шебері. Талапшыл, идеясы мол. Фантазиясы керемет. Тәуір мақалалардың маңдайын жарқыратып көрсетудің бірнеше жолы бар. Ең алдымен, материалдардың айдары, тақырыбы тартымды болуы керек. Лирикалық дүниелердің аттары ор киікше ойнап тұрса, сатиралық әңгіме-сықақтардың өзіне тән шрифтерін құбылтан жөн. Ал көркем очерктердің, әңгімелердің, новелла-суреттемелер мен толғақты беделсөздердің тақырыптары газеттің кез-келген бетін ашқанда көзге атойлап шалынуы тиіс. – Қолындағы шрифтер тізімінің үлгілері көрсетілген каталог-кітапшасын қайта-қайта сапырған Әдина апай өз ойын одан әрі сабақтаған. – Біздің баспаханадағы наборлар түрі мен тақырыптарды беретін шрифтер өте жұтаң. Қазақша қаріптер түгел емес. Кейбір жекелеген әріптердің тапшылығынан, қолым жіпсіз байланып, еріксіз трафаретке барасын. Жақсы шрифтерді жиі қайталауға болмайды. Жұртты мезі етеді, жалықтырады. Өзің ойлашы, адамдар күн сайын неге ботқа, иә болмаса бірыңғай ет жей бермейді? Оқырмандар аппетитеті де осындай. Сейдахмет күнара звондап жатады. «Правдадағы» анау әріп, «Известия» мен «Литгазетадағы» тақырыпты терген мана бір әріп түрі бізде неге жоқ?..» дейді. Өзімше түсіндірген боламын. Баспаханадағы «әріптер магазині» қорындағы қазақша қаріп түрлері мүлдем селдір. Азын-аулақ барының өзі тартымсыз, мүлдем ескірген эстетикалық талғамға сай келмейтін сояудай-сояудай ағаш таңбалар. Патша дәуірінен жеткен сүреңсіз «жәдігерлер». Сейдахметтің ойы да, идеясы да өзгелерден көш ілгері. Әттен, қолында дәрмені жоқ. Жаңашыл, басы толған тың тақырыптар. Алдағыны байқағыш та, көргіш. Өзі өте батыл. Сондықтан да әркімнің алдына түсіп алып жортақтамайды да, жалтақтамайды. «Ленжастың» тиражын әлдеқашан бір миллионға жеткізетін еді. Амал нешік, аяғынан шалатындар көп...

6.

...Адам жады ұшқыр-ау! Бейнелеп айтсақ, дыбыстан да жүйрік. Қайта оралмас сағынышты жылдардың елесін әп-сәтте көз алдыма қаз-қалпында жеткізген Әдина апайдың сөзі құлақ түбінде ұзақ жаңғырған. Шүкір, бәрі-бәрі сол күйінде қылаусыз көлбеңдейді. «Ленжасқа» – бұдан бұрын осы қасиетті шаңырақта жауапты хатшы болған Сейдахмет ағаның редакторлық тізгінін ұстаған кезі менің де есімде.

Алпысыншы-жетпісінші жылдары “Лениншіл жастың” даңқы дүрілдеп тұрды. Қалың оқырманның сүйікті газетіне айналған басылымның тізгінін абыроймен ұстаған Шерхан Мұртазаев эстафетаны Сейдахмет Бердіқұловқа берді. Коммунистік (қазіргі Абылай хан) даңғылының бойындағы №63 ғимаратта орналасқан бір топ редакция қысылып-қымтырылып, әр бөлмеде 6-7 журналист жұмыс істейтін. Шағын үш қабатты үйдің журналистері бір есіктен кіріп, бір есіктен шығатындықтан өзара әбден таныс. Көтеріліп бара жатып, түсіп келе жатып қауқылдаса амандасып, құрақ ұша қауышып мәре-сәре. “Қазақстан пионері” газетінің (қазіргі “Ұлан”) редакторы Сейдахмет ағаны бұрыннан жақсы білемін. Ол кісі де мені өзінің юнкоры ретінде үнемі күлімдеп қарсы алып, жылыұшырай іш тартып тұратын. “Ленжасқа”

қызметке кіргенімде әкемдей қуанған жандардың бірі. Редактордың кабинетінің кіреберісіндегі секретариатта отыратын менің арқамнан қағып:

— Осында орналастың ба? Өте тамаша болған екен. Бұл жер — көрігі қайнап тұрған қасиетті ұстахана ғой...

Шынын айту керек, о кезде бұл сөздердің астарына да, мәніне де тереңірек үнілгенім жоқ. Алақандай дәліз-бөлмеде Сәкенмен жиі ұшырасатын болдық. Өйткені, ол күн сайын не түске дейін, не жұмыстың соңына таман Шерхан ағаға жолығады. Ұзақ отырып әңгімелеседі. Әрине, әңгіме де, сыр да газет төңірегінде. Оны біз өз бастығымыздың аузынан жиі естиміз: “Жаңа Бердіқұлов кіріп шықты маған. Мына очерктерің, анау проблемаларың жақсы екен дейді. Бүгінгі нөмірдің макеті тәуір дейді. Ал, әнебірі әлсіздеу.. Мінеки, жігіттер, көрдіңіздер ме? Ненің ұнайтыны, ненің ұнамайтыны...” Осы тақылеттес сурет жиі қайталанып, Шераған да жігіттерді жиі сілкіп алатын.

Ештенені зерделей қоймаған бозым жүрек бізге “Бердіқұлов бас экспертиз бе, еді?..” деген ой келетін. Сөйтіп жүргенде... көп ұзамай Сейдахмет аға “Ленжасқа” редактор боп сарт ете түсті.

Жаңа бастық келісімен іле-шала газет-журналдар жаңа жайға көшті. Көкбазардың түбінде асқақтай бой көтерген тоғыз қабатты Баспасөз үйінің жетіншісіне жастар газеттері орналасты. Архитектураның соңғы жетістіктерімен салынған алып ғимараттың биік еңсесі қаламгерлердің мерейін де өсіріп жіберген. Жеке-жеке кабинеттерді иемденген журналистер де жігерлерін жанып, құлшына еңбек етті. Әр бастықтың өз жұмыс стилі, ұжымды басқару әдісі бар. Жаңашылдыққа құмар, тұла бойы тұнған идея Сәкен журналистердің таланты мен қабілет-қарымын ортақ арнаға жұмылдыруға ерекше күш жұмсады.

— Қаламгерлердің нағыз ұстаханасы саналатын басылымның беделі мен абыройына дақ түсірмеуіміз керек, — деген ол бір кездегі сөзін қайталап. — Ол үшін өткір де қызықты, жұрт көкейіндегі мәселелерді жазуымыз тиіс. Әсіресе, тікелей жастар өміріне қатысты ең өзекті, ой салар тың тақырыптарды газет бетіндегі диспуттар мен пікірталастарға айналдырған жөн. Спорт тақырыбына айрықша көңіл бөлуіміз тиіс. Жарыстар күнделігі деңгейіндегі майда-шүйде ұсақ хабар-ошардың сыртында бұған дейін көтерілмеген, жазылмаған үлкен спорттың үлкен проблемаларын, спорт сандақтарының портреттерін, ұлттық спорт түрлерін, әлемдік спорттың тіршілік-тынысын әр қырынан тартымды әрі тұшымды жазуымыз керек. Қай материалды болсын жұтындырып жазумен бірге, әдемілеп безендіріп, көркемдеп киіндіріп, бірден көзге ұратындай көрсетуге назар аударатын боламыз. Ең бастысы, газеттің макетіне мән берген дұрыс. Макет — үлкен өнер. Макет дегеніміз газеттің киімі ғой. Әдемі жүргенді, әдемі киінгенді, сүйкімді көрінуді өздерің қалай ойлайсындар. Меніңше, газет те солай — айшықты, ішкі мазмұнына сыртқы ажары сай болып шықса нұр үстіне нұр. Мен айтып отырған ұстахана көрігінің шоғы да қызуы да еш бәсеңдемей қайнап жатқаны абзал.

Бағдарламалық толғақты ойларының бір парасының шетін шығарған Сейдахмет аға барлық бөлімдердегі жігіттерді ауыстырып, олардың әр бөлімде бір, ұзаса екі жыл отыратындарын қатаң ескерткен. Ойы баршаға мәлім. Журналистердің бесаспап, яғни барлық бөлімнің жұмыстарын, ерекшеліктерін еркін меңгеріп шығуына көңіл бөлу. Сол секілді кейбір журналистерді, қызметке қабылданған қауырсын қалам иелерін газеттің бас штабы — секретариаттың ыстық-суығына салып, шыңдап алуды дәстүрге айналдырды. Ең жауапты буында жүріп жас жігіттер газет материалдарының қалай әзірленіп, қалай теріліп, қалай беттелетініне көз қанықтырады. Шрифт түрлерін, тақырып кегельдерін, терім форматтарын, суреттер мен штрихтарды үлкейтп-кішірейтудің небір құпиялары мен жұмбақтарын үйреніп алатыны сөзсіз.

Осы орайда бүгінде республикаға белгілі журналист-жазушылар Серік Әбдірайымов, Эрнест Төреханов, Әскер Исақов, Жақау Дәуренбеков, Жарылқап Бейсенбаев, Ерғали Сағатов, Қали Сәрсенбай, Қайырбек Асанов, т.б. Сәкеннің тұсында “Ленжастың” секретариатында тезге түсіп, шыңдалған майталман макетшіктер.

Секретариат көрігінен өтіп әбден иі қанып, болаттай суарылған журналистер кейін басқа бөлімдерде жүргенде өздері жазған дүниелерді, түрлі топтамаларды қыздың жиған жүгіндей әдемілеп, тартымды етіп сызып, әспеттеп макетке түсіргенде еш қиналмайтын. Мұны шығармашылық ұжымда істейтін қаламгерлердің бәрі жақсы түсінеді. Әйтпесе, бүкіл ғұмырын газетте өткізіп макеттің иісі мұрнына бармайтын әріптестеріміз де жетерлік. Өкініштісі, сол макеттен мәңгүрттердің секретариат жұмысына жөн-жосықсыз араласып, білгішсініп, “ақыл” айтуы. Өзім бірге еңбек еткен он бір бас редактор мен соншама орынбасарлардың ішінде Сейдахмет стиліндегі басшы іліп аларлық санаулы. Себебі, бүгінде “Мұртаза мектебі”, “Бердіқұлов мектебі” деген қалыптасқан тіркестердің қатарында басқалар да айтылар еді ғой. Амал нешік, ондайлар жоқ. Жасырып қайтеміз.

Аз уақыттың ішінде ұжымның құрметіне бөленіп, қадірменіне айналған Сейдахмет ағаның асыл бейнесін ардақтаған шәкірттері әрдайым оның есімін мақтанышпен ауызға алады. Үлкен ұстаздың үлгілі үрдістері бұл күнде әр жүректерде сайрап жатыр. Бұдан отыз бес-қырық жыл бұрын айтқан Аға сөзі жадымызда жаңғырып тұрғандай:

“– “Лениншіл жас” қазақ журналистер кадрларының ұстаханасы ғой. Оның көрігі әрдайым қайнап тұруы тиіс!...”

...Кешегі “Ленжас”, бүгінгі “Жас Алаштың” ұстаханасы өз көрігін баяғыша гүжілдетіп тұр-ау...

7.

Дайын көлікке қарамай, редакцияның іргесіндегі Панфилов саябағын кесіп, жаяу тарттым. Кешелі-бері ойым сан-саққа бөлініп, қолым ештеңеге бармай, мазасыз күй кешкенмін. Екінші әкемдей боп кеткен Сейдағанның өр тұлғасы жанарымнан кетсейші. Төрт-бес аялдамалық жерді қалайша лезде жүріп өткеніме таңырқап, жан-жағыма алақтап көз жүгіртіп тұрғанда таныс дауыс естілген:

– Сәлеметсіз бе? Бесінші қабат, оныншы пәтер ғой, – деді жүзі сынықтау шалынған Қыдырбек Рысбеков бауырым.

– Білемін-білемін... Талай рет келген, талай рет полосаларды әкелген үйіміз емес пе бұл...

Бір-бірімізді қас-қабақтан айтқызбай ұғысқан Қыдырбек екеуміз аз-кем хал-жағдай сұрасып бөгеліңкірегенбіз. «Жақсы болды сенің кездескенің. Жалғыз өзім қатты ыңғайсызданып келе жатыр едім. Жүрші, бірге барайықшы. Сосын қайта шығып кетерсің...» Сөзімді жерге тастамаған белгілі спорт журналисі, Сәкеннің сүйікті шәкірттерінің бірі, қай кезде де елпілдеп ұшып жүретін елгезек інім жоғары өрлей, жол бастаған. Ілгегі салынбаған есікті аша бергенде-ақ:

– Бұ қайсың? – деген ағаның жұмсақ үні шықты.

Әлгіндегі дүрсілдеген жүрегім қуана саябыр тапқандай. Жаймашуақ.

Кіреберіс оң жақтағы әйдік залға сығалай мойын бұрған Қыдырбек:

– Біз ғой, аға, – деуі мұң екен.

– Ой, Қыдырбекжан! Немене бірдеңені ұмытып кеттің бе? – деп анырған Сейдаған соңынан ілескен мені байқап қалды. – Жанатпысың, кәне төрлет...

Былқылдаған былғары креслода қос қолын канатша жайып керіле отырған ұстазымды аймалай құшақтап сәлемдестім.

– Аға, денсаулығыңыз қалай? Күләтай тәтемнің жағдайы бұрынғыдан тәуір ме?

– Жаман емеспіз, қарағым. Ептеп-септеп... тұрып кетсек дейміз. Газеттерінді сүзіп оқымасам да, ұдайы қарап қоямын. Сүлеймен деген жігітім күн сайын қобырайтып, бір қапшық поштаны теңкітіп әкеп тастайды. Өтірік айтып мақтанбайын, қазір «Ленжасымнан» басқасын шолып-шолып қана шығамын. Сендер мұныма ренжімендер...

Ырықсыздау ауыр жымыған Сәкең жан қиналысын сездергісі келмей, бар назарын үлкен үміт күтетін ізбасар інісіне аударды.

– Ау, Қыдырбек айналайын, мына Жанат көкенді жақсы танысың. Өзің «ағалап» аузыңнан тастамайтын Несіптің жерлесі көрінеді. Бізден «СҚ»-ға қызметке кетіп бара жатқанда бір-ақ білдім. Балқаштың жағасындағы балықшы ауылы «Көпбірліктен» екен. Оншақты жылдай бір шаңырақтың астында қоян-қолтық қатар жұмыс істегенде тіптен естімеппін. Имаңдай шыным... Көп жұрт мені жыға түсінбейді. «Бердіқұлов өркөкірек, жершіл, рушыл» деп ойлайды. Қайдан білсін?! Мен жігіттерді қабілет-қарымына, ісіне адалдығына қарап бағалаймын. Сатқындықты кешірмейтінім рас. Осылардың ешқайсысын алалаған емеспін. Құдайшылығын өздері айтсын. Әйтпесе, мына Жанат пен Несіптің бекірелі ауылдан екенін білер едім ғой.

Құрыс-тырысы жазылған Сейдаған рахаттанып күлді. Кірпияз ағаның қасқабағын бағып, андаусыз оғаш бірденені айтып қалып, көңіліне қаяу түсіріп алмайын деп отырған қалпымды өзгертіп, әзіл ұшын шығардым.

– Сіздікі дұрыс, Сәке! Өзіңіз бізді әділеттің ақ жолымен жүруге тәрбиеледіңіз редакция табалдырығын аттаған күннен бастап. Журфактың соңғы курсында біздің газетке өндірістік практикаға келген Несіп Жүнісбаев пен Ғабиден Құлахметов екеуін бөліп-жармай, мен басқаратын «Әскери-патриоттық тәрбие және спорт» бөліміне бекітіп бергеніңіз есіңізде ме?

– Иә, онда тұрған не бар?..

– Ештеңе жоқ. Бірақ, екеуі де менің бауырларым болатын. Бірі – ауылдасым, екіншісі Балқаштың арғы бетіндегі Аягөзден деп айта алмадым...

– Дұр-ы-с... Менікі жай әшейін әңгімемізге тиек болсын дегенім да... Оның үстіне талапшыл да, тәртіпті заводделдің тезінен өтсін... дегенім еді...

– Сіз көрегенсіз, аға. Үш ай болсын, жарты жыл болсын менің алдымды көріп, ақыл-кеңесімді алған шәкірттеріңіз ұялтпады. Несібіңіз мүйізі қарағайдай «Спорттың» бас редакторы, ал Ғабиденіңіз Жазушылар одағының хатшысы әрі шоу бизнесмен...

– Өте орынды айтасың. О заман мен бүгінгі жағдайды салыстыру мүмкін емес. Арасы жер мен көктей. Адамдардың пиғылы да өзгерді. Шет-жағасын көріп те жүрсіндер. Өз басым сендерді әлі күнге сырлас досымдай санаймын. Бәрінен де газет шығарудағы қазіргі жаңалықтар, әсіресе журналистикадағы еркіндік қатты қызықтырады. Осынау бостан дәуірдің мүмкіндігін әлі де өз дәрежесінде пайдалана алмай жүргенімізге жаным ауырады. Шіркін-ай!.. Біздің кезімізде болғанда... Амал нешік... Компьютерінді білдік пе?..

Қанға сіңген ғадет. Шыдамай менің орнымдағы редакторларға звондасам, ескертпелерімді аяғына дейін естімей, зыпылдап әлденеге бұрып жібереді. Мүмкін, олардікі дұрыс та шығар. «Бұл заржақ шал жайына жүрмей ме?!» деуі сөзсіз. Жалпы, «Анатілі» газетін Жарылқап Бейсенбаев өте сәтті шығарып отыр. Басылымның бағыт-бағдарын жүрегімен сезіп, тани білгеніне ризамын. Акселеу «Білім және еңбектің» түрін де, мазмұнын да, керек десеңіз атын да жүз сексен градусқа өзгертіп жіберді. Тамаша! «Егемендеріңнің» «Газет ішіндегі кітапшасы» ұнайды. «Комсомолкада» баяғыдан бар үлгі. Ал «Қазақ әдебиеті» газетіне доллар курсы мен базар бағалары неге қажет? Түсінсем бұйырмасын! Әр газет-журнал өз шаруасын білуі керек қой.

Айта берсең...

– Мен қозғалайын...

Ілкі сәттік тыныштықты бұзған Қыдырбектің емеурінін сезе қойған ол жанарын терезеге қадаған күйі.

– Бауырым, сен жүре бер. Рахмет, айналайын. Жұмысыңнан қалма. Мына Жанат ағаң екеуміз Сүлеймен келгенше әңгімелесіп отырармыз. Бибіхан апаларын да келіп қалар. Бізге екі-үш кесе шай беретін шығар. Күләтай тәтелерінді газ жаққа жолатпаймын. Күйіп қала ма деп қорқамын. «Мен тірі тұрғанда от пен суға жақындама деуші едім, шыр-пыр боп. Ендігі түрім мынау?! Отырсам тұра алмай, тұрсам жата алмай әбден қиналам. Балалардың жүрегін ауыртқым келмейді. Қайтейін? Тілеуің бергір, баспада табысқан Сүлеймен Мәметов деген жазушы інім туысымнан артық серігіме айналды. Күн құрғатпай бір мезгіл қасымда жәрдемші болып, елпілдеп-өбектеп жүр. Ал Бибіханды өзің жақсы білесің. Ол – «Ленжастың» анасы ғой...

Қаққан қазықтай отырған орнынан тапжылмаған оның сөзінің соңы әлгіндегіден гөрі сыбырлай естілген. Құлазыған көңіл күйін шаршаңқы жүзі ап-анық аңғартады.

– Аға, демаласыз ба?.. Бөлмеңізге апарайын ба?..

Алақанын баяу көтерді үн-түнсіз. Сәл-пәл жұтынып тыныстаған соң:

– Бүгін сендер келіп, еңсем әжептәуір көтеріліп қалды емес пе?! – деді ежелгі әдетінше бетіме тесіле қарап. – Мықты жігіт. Талай шаруаны тындырды. Жаңағы Қыдырбекті айтам. Қаламына адал. Мұндай қасиет көбімізде жоқ. Несіне жасырамыз. Атақты боксшы Мақсұт Омаровтың басын қарайтып, ескерткіш орнатқызды, шырылдап жүріп. Кезінде оның сауапты бастамасын мен де қолдап жазғанмын. Ел есінен шығармай ардақтап, тағзым етер топжарған санлақтар көп-ақ. Әлгінде оған қадап-қадап ескерттім...

Әбден қалжыраған тәрізді. Найзағай-намыстан жаратылған жан-аға сөйлеп отырған бойы мызғып кеткен. Екі көзі тарс жұмулы, болар-болмас тыныстайды. Қол-аяғы балғадай, тіп-тік, шып-шымыр асыл азаматтың кешегі сымбаты жоқ. Бір уыс боп қалыпты-ау. «Қайран, Сәке!» Кім көріпті осындай дәрменсіз, мүсәпір халіңізді?!» Өз көзіме өзім сенер емеспін. Ғажабы сол, ойы сергек те, тұнық. Бәз-баяғы қыран қалпы үркек көңілге демеу. Қас-қағымдық мүлгіген тыныштықта қиялым талай жерді шарлап, әлдеқашан ұмыт болған сүйікті ағаға қатысты түрлі-түрлі оқиғалар мен жағдаяттарды еске түсірген. Сағым жылдар жаңғырығы бәрін-бәрін дабылдатқандай, қилы-қилы күйге шомдырғандай. Бір ысып, бір суып... Бір қуанып, бір мұңайып... Өстіп қанша уақыт ой орманын аралар едім. Сезімтал Сәкеңнің секемшіл жүрегі дір ете қалмаса...

– Ой, Күләтай, ұйықтап тұрдың ба? Жанатжан ғой, таныдың ба?.. Бибіхан апан да келе жатқан сияқты. Тақасының тықылы анық естіледі...

– Ии-ә... Иә...

Қалай байқамағанмын! Қарсы беттегі есіктің көзінде, босағаға күлімсірей сүйеніп тұрған Күләтай жеңгемнің қолдарын аялай ұстадым. Танығаны көңілді әлпетінен ап-анық аңғарылады. Асты-үстіне түсіп хал-жағдайын сұрап жатырмын. Ол да мәз... Былтырғы Сәкеңнің мерейтойынан кейінгі көруім...

– Айналайын қарағым, барлық жай өзіңе аян. Осыдан оншақты жыл бұрын операция столынан оянғанда тіл-аузы байланып, қол-аяғы салбырап, жүре алмай қалды емес пе?! Айдың-күннің аманында мұндай қасіретті кім күтті дейсің? Дұшпаныма тілемеймін. Сон-а-у қиын-қыстау шақта мың болғыр әлгі Ержұман орынбасарым сүйеу де, тіреу де болған еді. «Аға, әлі-ақ сөйлеп те, жүріп те кетеді. Біз бармыз, жігіттер бар. Тәтеміздің қас-қабағына қараңыз» деп еді. Міне, содан бері қаншама жыл сырғыды. Шүкір, қалқиып, ілбіп келеді байғұс. Жаны сірі екен. Жұрттың, балаларының тілеуі шығар. Күнұзақ бөлмесінде жатады да қояды. Ойда

жоқта қатарына менің қосылғанымды көрмейсіндер ме? Тосыннан құрығына алған бұл сырқаттың түрі жаман. Ішім сезеді-ау, сезеді...

Соңғы жарты жылда ауруханаға жиі түсіп жүрмін. Жігіттерден ұят. Өткенде өтінішімді жазып, министрге, Сәрсенбаевқа кіріп шықтым. Алтынбек нағыз азамат екен. Жас болса да көргені көптігін байқатты. «Сейдаға, алаңсыз емделіңіз, қаралыңыз. Жаңадан ашылған «Балаусаны» аяғынан тік қойып беріңіз. Ыңғайына қарай кеңсеңізге бас сұғарсыз. Үйде отырып та ойыңызды жігіттеріңізге түсіндіріп дегендей, қызметіңізді істеңіз. Баспаға өзім арнайы барып, бүкіл ұжыммен сөйлесіп, бар жағдайды жеткізем. О жағына еш қиналмаңыз...» деген соң біршама серпіліп қалғаным рас. Кей күндері тіпті, тәуір боп қалғандай сезінемін. Миымда жүргендерімді тездетіп жазғым келеді. Аға-досым Шықаң да әлсін-әлсін звондап, қанаттандырып қояды. Шыңғыс Айтматовты айтамын. «Жақсы, бір білгіш дәрігер өзінді тексеріп, қарап шығады жақында. Қорықпа...» дейді кеше де хабарласып...

– Қалайсындар, – деген Бибіхан апайдың даусы жарқын-жарқын естілді. – Е-е, өздерің қызу әңгімеге кіріп кетіпсіндер... Халдерің қалай?..

– Жаңа ғана айтып отырғанмын, өкшеңнің тықылын, бірінші қабаттан естігеннен-ақ.

– Қойшы, Сейдахмет! Сенің құлағың...

– Айтпақшы, есінде ме, Жанатжан? Бая-ғы-да Оралхан бастаған жігіттер редакцияның кәсіподақ төрағасы Төлен мен мына казначей-апаңды алдап түсіріп, бастанғыға бергісіз бір вечер ұйымдастырғаның...

– Рас-рас, – деп күлген Бибіхан апай шыдамсыздана ас үйге қарай бұрылды.

Осы мезетті пайдаланып ұстазымнан рұхсат сұрадым.

– Жарайды, қарағым... Рахмет! Біраз уақыт отырып қалдың, секретариаттың жұмысын білемін ғой. Қолың қалт еткенде бізді ұмытпай келіп тұрсаңшы. Өзіңмен шер тарқатып, тәуір боп қалған секілдімін...

Сейдахмет ағаның үйінен бойым да, ойым да сергіп шықтым. Ауыр дертпен үн-түнсіз айқасқан қайсар жанның ерен ерік-жігері көңілімдегі кірбіндерді тас-талқан еткен. Ертеңгі атар таңға үлкен сеніммен көз тастаған ұстаздың өткенді жаңғыртқандағы бал-бұл жанған жарқын жүзі айрықша қуантқандай. Әлгінде өзі шет-жағалатып жеткізген оқиғасы есіме орала береді...

“Лениншіл жаста” істеп жүрген кезінде жазушы Оралхан Бөкеев бір күні жұмысқа келе жатып дүңгіршектен орден секілді жылтырақ значоктар сатып алады. Жұмысқа келген соң секретариатта таңертеңнен мұрнынан шаншыла макет сызғылап жатқан Алашыбай Есмағамбетовке “Мә, саған сыйладым” деп әлгінің біреуін бере салады. Алашыбай оны костюміне тағып, макетін сызып отырғанда әріптесі Төлен Қауыпнбаев кіреді. Алашыбайдың өңіріне көзі түсіп кеткен Төлен:

– Оу, мынауың не? – деп сұрайды.

Алашыбай Оралханға қарайды. Оралхан көзін қысады. Оны түсіне қойған Алашыбай:

– Орден ғой, Төке, – дей салады жүрдім-бардым.

– Орден дейсің бе, ей? Қашан алдың? Не үшін алдың? – деп Төкең де тықақтай түседі.

Алашыбай да мүдірмейді:

– Әскерде Сібірде жүргенімде қалың орман ішінде өрт болып, екі тәулік бойы “тілсіз жаумен” арпалысқан едік. Сол еңбегімізді бағалап командование орденге ұсынған болатын. Алуға үлгермегенбіз. Артымыздан жіберіпті, кеше военкомат шақырып алып, соны табыс етіп еді...

– Оу, мынауың үлкен жаңалық қой! Коллектив неге білмейді? Бұндайды жасыруға болмайды, – деп Төкең бөлмеден шұғыл шыға жөнеліпті.

Әңгіменің аужайын байқап тұрған Оралхан одан бұрынырақ барып газет редакторы Сейдахмет Бердіқұловқа бар жайды айтып, бастықты үндемеуге көндіріп қояды.

Сәкең Оралханның ізінше алқұн-жұлқын аптығып жеткен кәсіподақ комитетінің төрағасы Төкенді мұқият тыңдап, ұсынысын құптағандай емеуірін білдіреді. Содан қойшы, бір істі бастаса жеріне жеткізбей тынбайтын Төкең тездетіп местком мүшелеріне шешім шығартып, ақша бөлдіріп, жігіттерді гүл мен қышқылтымға жүгіртіп жіберіп, хат бөлімінің даңғарадай бөлмесінде дастарқан жайғызып, шағын жиынды ашып кеп жібереді ғой баяғы.

– Жолдастар, ұжымға жаңадан келіп жатқан мына Алашыбай деген жігітіміздің қуанышы бар екен. Қуаныш болғанда да үлкен қуаныш. Анау-мынау емес Ерлік жасапты. Үкімет пен партиямыз сол ерлігі үшін оны орденмен наградтапты... Соны кеше әскери комиссариаттан алып кепті...

– Қандай ерлік екен?

– Алашыбай, қандай ерлік дейді. Өзің айтып берші, кәні тыңдайық, – деп Төкен сөзді Алашыбайға береді.

Алашыбай да өтірікті шындай ғып баяндап беріп, сөзін:

– Әрине, менің орнымда кез келген совет адамы осылай жасаған болар еді, – деп аяқтайды.

Осы кезде Оралхан орнынан атып тұрып қалтасынан тағы бір жалтыраған значокты суырып алып:

– Маладес, Төке! Сізге де бір орден, – деп Төкеннің омырауына тағады.

Жұрт ду күлкіге батады. Қатты сасқалақтап, мән-жайды енді ғана түсінген Төлен де ойланбастан:

– Рахмет, рахмет! Алашыбай “ормандағы өртті сөндіргені үшін” алса, бұл маған сендердің “іштеріндегі өртті” сөндіргенім үшін берілген марапат деп білем, – деген екен.

Осынау комедиялық көрініс менің көз алдыма әлдеқашан ұмыт болған тағы бір суретті қаз-қалпында көлбеңдетті. Бауыр басқан жастар басылымынан «СҚ»-ға ауысқаным екінші жылдың күзі. Кабинетіме асығыс-үсігіс кіріп келген мал шаруашылығы бөлімінде аға әдеби қызметкер боп істейтін әріптесім Болат Асанбаев:

– Жүр, тездетіп Сейдахмет ағаны құттықтап шығайық, – деді сықырлауық есікті ашып-жауып. – Бөкеннің өзі, Қыдырбекұлы айтты. ВЛКСМ-ның бірденесін алғанға ұқсайды. Түскі үзіліске кетіп қалмай үлгерейік...

– Жөнін дұрыстап түсіндірші... Қандай награда?..

– Болсаңшы ырғалмай, одан да бұрынғы бастығыңды дер кезінде құттықтап, қолын қыспайсың ба?.. Бара-жата көрерміз не алғанын...

Лифтіні күтпестен жетінші қабаттағы «Ленжасқа» баспалдақпен дедектей өрледік. Дабырлаған бойы қабылдау бөлмесінің табалдырығын аттар-аттамастан бөгеліңкіреп қалған Болат құрдастың үні күмілжі естілді. «Обедке кетіп қалған ба? Әлі ертерек емес пе?..»

– Сығалап көрсеңші... Орнында отырған шығар...

Іле-шала жарқылдай сөйлей кірген оның ізінен ілесе ішке ендім.

– Жоғары наградаңыз құтты болсын!

– Аға марапатыңызбен! Қуанып жатырмыз...

Айрықша арқа-жарқа қарсы алған Сейдаған әдеттегі паң қалпын өзгертпей, пейілдене алғыс лебізін ағыта бастады.

– Рахмет, айналайындар! Өздерің де осындай құрметке жетіндер... Жағдайларын қалай?..

Сәкеннің сөзін бөліп, орта жолдан киліккен Болат елпілдеген күйі:

— Значоғыңыз тамаша екен. Жалт-жұлт етеді, — деді тесіле үніліңкіреп.

— Е-ей, Болат-ау, сенің значоғың не сандырақтап тұрған? — Табанда нілдей бұзылып, буырқана ашуланған Сәкеннің түрі де қаракүреңітіп кетсін. — Білесің бе, бұл ЦК комсомолдың ең жоғары құрметті атағы. Кім көрінгенге ұстата салатын анау-мынау сөлкебай емес. Ол тек үздіктердің үздігіне, таңдаулылардың таңдаулысына берілетін биік атақ. Мәселенки, оған ғарышқа барып келген космонавтар, Солтүстік полюсті бағындырған нағыз жүрекжұтқандар, тағы сол сықылды ерен еңбегімен танылған даралар ғана ие болады... Түсіндің бе, енді? Почетный знак!.. Пионер мен октябраттың значоғы емес...

Таусылып, қаһарланып сөйлеген Сәкең әрең тоқтаған. Біз ләм-лим жақ ашпадық. Алаңғасар достың аузынан қапылыста шыққан жалғыз сөз екпіндеп келген арынымызды су сепкендей басқан...

Кабинеттен қалай шыққаным есімде жоқ.

8.

Бекзат та аса дегдар қаламгер Сейдахмет Бердіқұлов “Лениншіл жастың” тізгінін ұстаған қимас жылдар әркез сағынышпен жаңғырады-ай... Жаны да, жүрегі де бөлекше ағаның бастық ретіндегі ұстанған бағыты мен мақсаты да — дара. Өйткені, басшының небір түрін көрдік қой. Ертеден қара кешке кабинетінен шықпайтын, бірақ редакцияда күнібойы не болып, не қойғанын, кімнің кімге кіргенін, ең ақыры не туралы сөйлескеніне дейін компьютердей қаз-қалпында сайрата жөнелетін Тікбақай бастық. Керісінше өз қызметкерінің қай бөлмеде отыратынын білмейтін, тіпті олардың аты мен фамилиясын үнемі ажырата алмай шатастырып жүретін Жаңғалақ бастық. Қайта-қайта қоңыраулатып құйрығынды жер иіскетпейтін Дызылдақ бастық. Өнешінен “бие бүгімен, түйе түгімен” өткен Жебір бастық... Әрине, жампоз да жайдары, сергек те сезімтал, адал да азамат бастықтарымыз да болды.

Сөйтсе де Сейдахмет ағаның жөні мүлдем ерек. Жігіттердің еңбегін дер кезінде бағалап, ынталандырып, ретті тұста мақтап, арқасынан қағып отырады. Орынды әзіл-қалжыңды өзі ұштап, еркін ойды ешқашан тұсауламайды. Осы орайда өзім күә болған ақиқи штрихтардың кейбірін қыстыра кетейін... Қолы қалт еткен мезетте бөлмелерді шетінен аралап жігіттермен әрқилы тақырыптар төңірегінде әңгімелесіп, бөлімдер дайындап жатқан мақалалар жөнінде ой-пікірлерін пісіріп, жазылмай жүрген көкейкесті дүниелердің өзін күнілгеріден сараптап үлгеретін. Бөлімдердің жарыстарын уақыт суытпай әлсін-әлсін өткізіп тұруды да тамаша әдетке айналдырған. Дөңгелек датаны, я болмаса күнтізбедегі қызыл күнді күтіп отырмастан-ақ қызықты идеялар мен ойлардың көрігін қаузаудан әсте жалыққан емес. Мұндайда қыстырма анекдоттары мен үлкен әдебиетке қатысты пікірлерін де жас қаламгерлермен бөлісетіні бар. Бірде өз замандасы жазушы Қалихан Ысқақовтың творчествосы сөз болғанда Сәкең қордалы ойын былайша бейнелеп түйіндеген:

— Мәселен, ұлы Мұханның — Мұхтар Әуезовтің бір туындысынан сездірмей екі-үш сөйлемін ойып алып тастап көріңізші. Зер салмаған әркім-ақ жөпелдемеде ештеңе байқай қоймайды. Ал, мына Қалиханның бір сөйлемін ойып алсаң өзге сөйлемдері орнынан суырып тастаған кірпіштей “шоқырақтап” шыға келеді. Біздің Қалихан тірі классик қой.

Әңгіме дүкені үстінде осы жайларды еске түсірген жазушы Жұмагүл Солтиеваның бұл пікірін журналист, өнертанушы ғалым Сауытбек Абдрахманов толықтыра түскен.

— Ғажап, ойлар тоғыса береді екен-ау! Сәкеннің айтқандарын осыдан ширек

ғасыр бұрын Оралхан Бөкейдің аузынан естіген едім, – деді таңырқай. – Журфактың екінші курсында оқып жүрген кезім. “Ленжастың” әдебиет бөліміне бара қалып едім. Орағанның бөлмесінде біраз жігіттер шоғырланған. Ұмытпасам – Сағат Әшімбаев, Кәдірбек Сегізбаев, Жақау Дәуренбеков, Төлен Қаупынбаев... Әңгімелерін айтқызбай-ақ ұға қойдым.

– “Менің ағаларымның” тілі өте шұрайлы...

– Жалпы Қалихан келешекте талайдың аузын ұрады.

– “Бұқтырма сарыны”, “Менің ағаларым” секілді повестерімен-ақ әдебиеттен өз орнын ойып алады.

– Сөз жоқ, түбінде классик болады. Тілі – көркем, ойы – тұңғыық.

Қаламдас әріптестерінің мақтау лебіздеріне айызы қана қоймаған Оралхан ежелгі әдетінше жымия әрі мырсылдай шегелеп сөйлеген:

– Қалихан қазірдің өзінде классиктер қатарында. Тілдерің бармай-ақ тұр-ау. Кәне, қайсыңыз айтасыз “классик емес” деп.

Әрине, ешқайсымыз да үндей алмадық.

Сейдағанның бойындағы тамаша қасиеттердің бірі – өз қарауындағы қызметкерлерді жасына, лауазымына қарамай әрдайым тең құрметтеуі. Ойындағысын зекімей, шұқымай жеткізеді. Қысқасы әр әдебі – өнеге.

...Кезінде газеттің бүкіл шығармашылық ұжымын титықтатқан оқиға – СССР-дің жана Конституциясы. Сталин Конституциясынан кейінгі Брежнев дәуірінің Ата Заңының жобасын баспасөз бетінде талқылау ұзаққа созылған. Барлық жауапкершілік, барлық күш “Ленжаста” насихат бөлімінің иығына түсті. Бөлім меңгерушісі Әшірбек Көпішев, әдеби қызметкері Алпысбай Шымырбаев. Жоба жарияланысымен көлденең жұмыстың бәрін уақытша ығыстырып, тек талқылауға байланысты үлкенді-кішілі материалдарға жасыл көше ашылған-ды. Сөйтсе де өз аяғымен келетін мақалалар жоқтың қасы. Әр сала бойынша, әр құрылым бойынша авторлардың мақалаларын тікелей бөлім ұйымдастырады. Жергілікті тілшілерге арнайы тапсырмалар беріледі. Қаламының желі бар ақын-жазушыларға толғаныстар, көсемсөздер жазу жүктеледі.

Әрине, осынау қыруар жұмыстарды үйлестіріп, күн сайын газеттің тұтас бір бетін шығару оңай емес. “Қырсыққанда қымыран іриді” демекші, аяқ астынан тайғанақтап құлап қалып мертліккен бөлім меңгерушісі Әшірбек ауруханаға түсті. Бірер күн болса жөн, айларға ұласқан. Ендігі жерде барлық шаруаны Алпысбай жалғыз өзі атқармақ. Ісіне мығым, қай тапсырманы да мық шегедей тап-тұйнақтай етіп орындайтын ол еш абдырамай, мұрнынан шаншылып жұмыс жасайды. Ерте келіп, кеш қайтады.

Журналистік кәсіпке қаршадайынан құмартқан Алпысбай төртінші сыныпта жүргенде-ақ “Қазақстан пионері” мен “Лениншіл жасқа” мектеп өмірінен бұрқыратып жазатын. Бала-тілшінің қадамын көптен бақылап жүретін Сейдахмет оны студент кезінде қызметке қабылдаған. Ә дегеннен қабілетті жігітті газеттің ең ауыр бөліміне отырғызды. Насихатпен, саясатпен айналысатын бөлімде шыңдалуын талап еткен. Аз мерзімнің ішінде кешегі юнкорр Алпысбай да өзіне жүктелген міндеттерді жақсы игеріп алды. Мұны қиығы қиядағыны шалатын редактор да анық байқаса керек. Үнемі лездемелер мен жоспарлау үстінде: “Біздің Алпан еліктің асығындай болғанымен, әр ісі құлжаның сақасындай қорғасын ғой” деп мақтап отырады. Бұл пікірін, әсіресе, Конституция жобасын талқылау кезінде жиі қайталап, ойын серпілтіп, бойын сергітіп жігерлендіретін. Күндегі әдетінше кешкі бес-алтынын арасында кабинеттерді аралап, жігіттермен әзіл-оспақ, қысыр әңгіме айтысып еңсе көтеретін Сейдахмет аға Алпысбай отыратын бөлменің есігін ашады:

– Ойбай-ау, Алпан, алтыдан асты емес пе? Әлі танауыңнан тіреліп отырсың ба?

Халың қалай? Әбден шаршадың-ау, өзін! Біл-ем, бі-ле-е-м... Сәл шыда, талқылау да аяқталып қалды ғой. Бастығың да больничныйдан шығар. Сосын тура он күнге Балтық жағалауына командировкаға жіберем. Жақсылап бір демалып келші...

О заманда қазіргідей шет елге шығу қай-д-а? Сәкең жұмысымен дара көрінген журналистерді есебін тауып Мәскеуге, қиырдағы Балтық елдеріне сыйлық ретінде ынталандыру сапарына жіберіп алатын.

– Сәке, өзіңіз білесіз. Мына Конституция деген сең келіп соқпағанда бәрін де үйіріп әкетер ем. Оның үстіне капитан да жоқ. Мерттігіп қалғанын көрмейсіз бе? Әуелде есеңгіреп қалғандай болғаным шын. Дегенмен, кемемізді қайырлатпай, қисайтпай штурвалды нық ұстап келе жатқандаймын, – депті үнемі бейнелеп сөйлейтін Алпысбай.

Шәкіртінің орынды әзіл жауабына риза болған Сейдахмет аға қарқылдап күле беріпті, күле беріпті.

Жақсы адамның артынан қашанда жақсы сөз ереді. Ленжастықтардың арасынан Сәкең туралы бөгде лепес естіген емеспін. Ешкім де періштемін дей алмайды. Пенделік мінездер, оғаш қылықтар кез келген жанның бойынан табылса керек. Алаулаған жүректердің ұясын барынша шаттыққа бөлеуді ойлайтын ол ұжымды реті келген мезетте күлкіге кенелтіп отырады. Соның шынайы бір көрінісі төмендегідей...

О кезде жастар басылымы “Лениншіл жас” газетінің алқа мүшелерін, бөлім меңгерушілерін кіші ЦК-да, яғни Қазақстан комсомолы Орталық Комитетінде бекітетін. Осы дәстүрмен Мағира Қожахметова студент-жастар бөлімінің меңгерушісі, Жақау Дәуренбеков комсомол тұрмысы бөлімінің меңгерушісі әрі редколлегия мүшесі етіп тағайындалып, қарымды қос журналист ЦК-да бекітілуге тиіс болды.

Идеологияны басқаратын үшінші хатшының, сонан соң бірінші хатшының алдынан өтеді екен. Алдын-ала дайындау үшін бөлім нұсқаушысы екеуімен әңгімелесіп, өмірбаяндарын нақтылайды. Жауапты жігіт екеуінің жазғандарымен де, мінез-құлықтарымен де жақсы таныс, қанық-білік екендігін сездіреді. Әңгімелесіп болып, соңына қарай қипактап отырып жас журналистерге өзінің ескертпелерін жұқалап аңғартады. Жақау мен Мағираға қарап:

– Жақа, осы күндері уақытша сақалыңызды ала тұрсаңыз болар еді. Ал, Мәке, сізді жақсы білемін ғой. Бетің бар, жүзің бар демей мақалдап қойып қаласыз. Секретарьлардың қабылдауы кезінде байқамай ащы “мақалдарыңызды” айтып қап жүрменізші, – деп өгінеді.

Жақау сақалын сипалап, Мағира “Ну и ну...” деп қойып, сыпайы әңгімеге сылқ-сылқ күліп редакцияға келеді. Келсе, лездеме өтіп жатыр екен. Бұлар отыра бергенде телефон шылдырап трубканы Сейдахмет аға көтереді. Сабырмен тыңдаған Сәкен: “Жарайды, түсінеді ғой” деп жылы сөздер айтып биязы қоштасты. Сөзді шиырып, ойды иіріп сөйлейтін Сәкең артынша шик-шиқ етіп күле отырғандарға қарап:

– Жігіттер, өздерің де естідіндер ғой? – дейді көңілді келбетін өзгертпей.

Лездемеге қатысып отырғандар жапырыла уілдесіп:

– О не? О не? – деседі.

Сонда редакторымыз жадырай жымыып:

– ЦК-ға бекуге Мағира мақалсыз, Жақау сақалсыз баратын болды, – дейді.

Партияның сенімді ізбасары комсомолдың да тәртібі қатал еді-ау, қатал.

Редакторымыз журналистердің әлеуметтік жағдайына да ұдайы көңіл бөліп айрықша мән беретін. Әсіресе, қаламақы мәселесіне келгенде өте талапшыл болатын...

Жауапты хатшы, белгілі журналист, аудармашы Мәткерім Әкімжанов кезекті

еңбек демалысына шығатын болды да, маған өзінің орынбасары ретінде өткен ай мен алдағы айдың қаламақысын қоюдың тәртібін үйретті. Он жол хабардан бастап, көлдей көсілген очеркке дейін тәптіштеп, редколлегияда бекітілген гонорар шкаласымен таныстырған.

– Жігіттерді ренжітпе. Шамаң жеткенше әділ бөлсең жетіп жатыр, – деп қадап ескертті.

Басымды шұлғимын. Бұған дейін де екі-үш мәрте тікелей бастығымның жанында отырып қаламақы қоюдың есеп-қисабымен танысқаным бар. Әуелде маған бәрі оңай көрінгендей. Сөйтсем бекершілік екен. Жеме-жемге келгенде азын-аулақ тиын-тебенді тұтас бір-екі бетке тізілген фамилияларға бөліп шығу – қияметтің-қияметі. Шотты қолға ұстаған сәтте байқадым. Біріне көп, біріне аз. Кейбір материалдардың көлемі, етек-жеңі кең пішілгенімен дәні мен дәмі шамалы. Керісінше, кей дүниелер кіп-кішкентай көрінгенімен салмағы қорғасындай. Әр мақаланың соңындағы жанарлары мөлтілдеп тұрған таныстарымның жағдайларын да іші құрғыр сезеді. Қаламақы машақатына малтығып отырғанымды аңғарғандар: “Осы жолы реті келіп тұрғанда басыңқырап қоярсың” дегенді ашық айтпаса да, әлсін-әлсін сығалап жүргенімен сездіреді-ай.

Бухгалтерия баспахана құзырында. Сондықтан есеп-қисап төңірегінде билік айтып, бұйрық беруге құқылы. Автордың өз үлесі, аппаратта жұмыс істейтіндердің өз нәпақасы бар. Зандастырылып, процентімен бөлініп қойылған. Оны қатаң сақтамасаң редактор қол қойып бекіткен қаламақыны қабылдамай қайтарып жібереді. Мәткерім көкемнің бірер мәрте мұрнынан шаншылып, бірін алып, бірін қосып әбден әбігерге түскенін көзім көрген. Айтпақшы, о кезде қаламақы айына екі рет берілетін-ді. Амал жоқ, көну керек, үйрену керек. Оның үстіне қазанның құлағын ұстау – әжептәуір мәртебе. Ұятқа қалмау жағын ойластырып, жігіттердің дені үйлеріне қайтқаннан кейін емін-еркін жалғыз отырып, түннің бір уағына шейін шотты шыртылдатып, есеп-қисапты мұздай ғып дайындайсың. Ендігі үлкен сын – Сейдахмет ағаның алдынан өту. Ведомствь шекесіне “бекітемін” деп қол қоюы тиіс.

– Кәне, гонорарың дайын ба? Таптап кет, қарап шығайын, – дейді маңғаз ғана.

Біраз уақыттан соң шақырады. Қылпылдап ұшып барамын. “Қай жерінен мүлт кеткенімді ескертер ме екен...” Жоқ. Есіктен кірген бойда күлімдей көп ойларын аңғартты:

– Жарайсың! – дейді балаша қуанып. – Қаламақы саясатына өте сақ болған жөн. Гонорар дегеніміз жігіттердің маңдай тері, адал еңбегі ғой. Журналистің тесік қалтасы қашан бүгінделген?! Қалталары бұлтиған, мүйізі қарағайдай ақын-жазушыларға да ақша артықтық етпейді. Тек кара кылды қақ жарғандай әділдікті естен шығармасаң жетіп жатыр. Біреудің өзі, біреудің көзі жақсы. Ең бастысы, қаламақыға жерлестік, таныстық, достық жүрмейді. Мен ерінбей-жалықпай бүкіл тізімді сүзіп шықтым. Есеп-қисабың дұрыс. Әзірге біреу-міреуге бүйрегің бұрып, іш тартқаның байқалмайды. Осы қалпыңнан тайма. Өмірдің өзі – білгенге үлкен есеп-қисап. Содан жаңылмасаң сенің де, біздің де жүзіміз жарқын.

Сәкен бұл пікірін ұжымдағы басқосуларда, лездемелерде әлденеше рет қайталаған. Рас. Әуелде сөз төркініне жете зер салып, терең мән бермегенбіз. Сөйтсек...

9.

Жадыдан жоғалған жылдардың көмескі ізіне үнілген сайын Сейдағана тікелей қатысты оқиғалардың жаңғыруы бек мүмкін. Сол сүле суреттердің кейбірін өнеге өрнектері ретінде өргенді жөн санадым... Сонымен...

Ақын, облыстық газеттің қазанында қайнап-піскен Серік Тұрғынбеков республикалық жастар басылымының Торғай, Қостанай өңірі бойынша өз

тілшісі қызметіне бекиді. Өзін қаршадайынан сайын даланың бұла киігіндей еркін ұстайтын, әрі “ақын” аты бар жас тілші редактор Сейдахмет Бердіқұловтың шегелеп айтқан тапсырмаларын қойын дәптеріне қаттап, түртіп алып, Орталық комсомол комитетінің жауапты бөлімдерінен де қамшы салдырмай өтеді. Сөйтіп барып редакцияға тілеулестері мен әріптестеріне мезіреті жасап, жолашарына дейін ұмытпай аппараттағылардың батасын алады. Ақжарқын, сері Секең Арқалыққа аман-есен жетіп, Тың өлкесінің тіршілік-тынысын боратып жазады. “Күлшелі бала сүйкімді” демекші, жазғыш тілшілерді бастық та басқалар да жақсы көреді. Лездеме үстінде Сейдаған:

— Мына Серіктің қадамы қуантады. Тәуір жазып жүр. Қанша дегенмен ақын емес пе, үлкенді-кішілі мақалаларында, очерктерінде қан бар, ізденіс бар. Таптаурындықтан әзірге ада. Топырағына тартқан. Анау Сырбай, Ғафу ағаларынша көсіледі. Сағат, сен осының бәрін жеткіз тілшілеріңе. Қашанғы тоқпақтай береміз. Алыста жүргенде, жалғыз жүргенде көңілі өсіп, марқайып қалсын. Өзге болбырап, ілініп-салынып әрең күн өткізген тілшілеріңе үлгі болсын, сабақ болсын. Бізге “Комсомолканың” Песковы, Головановы демей-ақ, осы Тұрғынбековтей жазса жетіп жатыр.

Талғампаз да, ақсүйек Сейдағана не болса, сол ұнай бермейді. Жігіттерді сирек мақтайды. Олардың дандайсып кетпеуін де ескеретін тәрізді. Көңілі көл редактор Арқадағы тілшіні осылайша жер-көкке сыйдырмай мақтаған.

Лездемеден шыққан бойда редактордың орынбасары, облыстардағы тілшілерге тікелей басшылық жасайтын Сағат Әшімбаев Арқалыққа телефон соғады. “Осылай да, осылай” деп бар жағдайды үтір, нүктесін қалдырмай жеткізеді.

“Жақсы сөз — жан семіртеді”. Бір аптадай отырса үйге, сыртқа шықса көшеге симай төбесі көкке сәл-ақ жетпей қалған Серік ойындағы екі-үш материалды тездетіп бітіріп, поштаға салып жібереді. Осы әсермен үнемі қашқақтап, тек Сағатпен қана тілдесіп жүретін ол тікелей редактордың телефонын тереді.

— Ал-ло... Кім керек еді сізге? — дейді хатшы қыз Ғазиза сызылып.
— Сәкең орнында бар ма? — дейді Серік еркінсі, әншейіндегі сыпайы әдетін ұмытыңқырап. — Мен ғой, Арқалықтан — Серік. Қоса қойшы тездетіп.
— Аға, сізді Арқалықтан Серік сұрап тұр.
— Иә, Серік хал қалай? Не жаңалық?
— Бәрі жақсы, Сәке. Мен Алматыға сессияға барушы едім. Соған өзіңізден... рұхсат... сұра-й-ын...

Қапелімде ойында ештеңе жоқ редактор өзі мақтап жүрген жігітіне хош көңілмен:

— Өй, сен, Серікжан өзің депутат па едің.
Күмілжіген Серік екпінін басып:
— Аға, мен әлі ҚазГУ-де сырттай оқимын ғой, — дейді.

Ақиқатын айту керек, адамдар қулық-сұмдықты жүре үйренеді. Пәк кезінде ештеңеден хабары жоқ пенделердің дені өмір сынағынан сүрінбегісі келеді.

Зәйтүн ағашындай мәңгі жас ұяның арманшыл, елгезек қыз-жігіттерді тәрбиелеудегі өнегесі де, дәстүрі де мүлдем бөлекше. Әсіресе, студенттік аудиториядан жастар газетінің табалдырығын имене аттаған өршіл өрендер лапылдап жүріп өмірдің ащысы мен тұщысын қатар бастан кешіретін. Баршаға тән құбылыс — пәтер жоқ, жатақхана жоқ. Сонда да мұнауоды, мұқалуды білмейтін лениншілжастықтар бір қолымен қаламдарын тербеп, екінші қолымен бесіктегі бөбектерін тербейтін.

Төл басылымдарына адал олар өз шаңырақтарында іңгәлаған сәбилерінің есімдерін газеттің айдарларымен, яғни рубрикаларымен атауды үрдіске, тамаша